

Διαστάσεις της φτώχειας
και της αποστέρησης
των εργαζομένων στην Ελλάδα
και την Αττική

Η μελέτη αυτή έχει παραχθεί με την οικονομική υποστήριξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι απόψεις που εκφράζονται σε αυτή δεν μπορεί κατά κανέναν τρόπο να θεωρηθεί ότι αντανακλούν την επίσημη άποψη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Διαστάσεις της φτώχειας και της αποστέρησης των εργαζομένων στην Ελλάδα και την Αττική

ΧΡΙΣΤΟΣ ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ

Τμήμα Κοινωνικής Διοίκησης
Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

ΓΙΑΝΝΗΣ ΔΑΦΕΡΜΟΣ

Τμήμα Οικονομικών Επιστημών
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

HELLENIC SOCIAL POLICY ASSOCIATION

<http://www.eekp.gr>

ΣΧΕΔΙΟ ΔΡΑΣΗΣ

Φτώχεια και Εργασία:

Μια Ολοκληρωμένη Προσέγγιση Διερεύνησης
και Άμβλυσης του Φαινομένου

Το Πρόγραμμα υλοποιείται στο πλαίσιο του «Ευρωπαϊκού Έτους κατά της Φτώχειας και του Κοινωνικού Αποκλεισμού 2010» του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης και χρηματοδοτείται με κοινοτικούς και εθνικούς πόρους.

**ΧΡΙΣΤΟΣ ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ
ΓΙΑΝΝΗΣ ΔΑΦΕΡΜΟΣ**

**Διαστάσεις της φτώχειας και της αποστέρησης
των εργαζομένων στην Ελλάδα και την Αττική**

**ΑΘΗΝΑ
ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2010**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Εισαγωγή.....	9
2. Μεθοδολογία και δεδομένα.....	13
3. Η φτώχεια στην Ελλάδα και την ΕΕ και ο ρόλος των κοινωνικών μεταβιβάσεων: Διαχρονικές τάσεις και συγκρίσεις.....	17
4. Διαστάσεις της φτώχειας των εργαζομένων.....	27
5. Φτώχεια των εργαζομένων και κοινωνικές μεταβιβάσεις.....	39
6. Συμπεράσματα και προτάσεις πολιτικής.....	49
Αναφορές.....	53

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι πρόσφατες εξελίξεις στη ελληνική οικονομία με την ένταξη τη χώρας στο μηχανισμό στήριξης της ΕΕ, του ΔΝΤ και της ΕΚΤ έχουν επιταχύνει μία σειρά διαρθρωτικών παρεμβάσεων στο χώρο της αγοράς εργασίας. Οι παρεμβάσεις αυτές περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων την ενίσχυση των ελαστικών μορφών απασχόλησης, τη μείωση του κατώτατου μισθού, αλλά και την αποδυνάμωση των συλλογικών συμβάσεων εργασίας. Οι συγκεκριμένες εξελίξεις αναμένεται ότι θα φέρουν στο προσκήνιο μία νέα πραγματικότητα χαρακτηριστικό γνώρισμα της οποίας θα είναι η επιδείνωση των εργασιακών σχέσεων, η μείωση του πραγματικού εισοδήματος και η αύξηση του κινδύνου φτώχειας που αντιμετωπίζουν οι εργαζόμενοι.¹

Η φτώχεια μεταξύ των εργαζομένων δεν αποτελεί ένα καινούργιο φαινόμενο. Παρόλο που στο δημόσιο διάλογο και στην επίσημη κυβερνητική ρητορεία η φτώχεια ταυτίζεται με την ανεργία, οι σχετικές στατιστικές μας φανερώνουν ότι ένα μεγάλο ποσοστό των φτωχών είναι εργαζόμενοι ή συνταξιούχοι. Ταυτόχρονα, κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας παρατηρήθηκε μία αύξηση των μορφών μερικής απασχόλησης, τόσο στην ΕΕ όσο και στην Ελλάδα. Ο κίνδυνος φτώχειας

1. Για τις επιπτώσεις των πρόσφατων εξελίξεων στο επίπεδο διαβίωσης των εργαζομένων βλ. ενδεικτικά Ινστιτούτο Εργασίας (2010), Κουζής (2010).

αυτών που εργάζονται υπό το συγκεκριμένο θεσμικό καθεστώς διαπιστώνεται ότι είναι ιδιαίτερα υψηλός, αντίστοιχος αυτού που αντιμετωπίζουν οι άνεργοι. Συγχρόνως, οι σχετικές εκτιμήσεις μας δείχνουν ότι διαχρονικά στην Ελλάδα ο βαθμός συνεισφοράς των εργαζομένων στη φτώχεια είναι ιδιαίτερα υψηλός. Δηλαδή ένα μεγάλο ποσοστό των φτωχών στην χώρα είναι εργαζόμενοι ή βρίσκονται σε νοικοκυριά με υπεύθυνο εργαζόμενο. Οι πρόσφατες εξελίξεις στην οικονομία και την αγορά εργασίας θα ενισχύσουν περαιτέρω τις επισφαλείς καθώς και τις ελαστικές μορφές απασχόλησης, επιδεινώνοντας τον κίνδυνο φτώχειας που αντιμετωπίζουν οι εργαζόμενοι στην Ελλάδα. Το πρόβλημα έτσι της φτώχειας των εργαζομένων αναδεικνύεται σε καίριο ζήτημα της σύγχρονης ελληνικής πραγματικότητας, δημιουργώντας την ανάγκη για την ανάπτυξη κατάλληλων πολιτικών και παρεμβάσεων για την άμβλυνσή του.

Στο πλαίσιο των παραπάνω διαπιστώσεων, στόχος της παρούσας μελέτης είναι η αποτύπωση και ανάλυση βασικών διαστάσεων της φτώχειας των εργαζομένων στην Ελλάδα, δίνοντας έμφαση στην έκφραση του φαινομένου αυτού στην ευρύτερη περιοχή της Αττικής. Η μελέτη εστιάζει στη διερεύνηση της σχέσης μεταξύ της φτώχειας των εργαζομένων με το είδος των εργασιακών σχέσεων, την ένταση της απασχόλησης, τον κλάδο της οικονομικής δραστηριότητας και τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των ατόμων και των νοικοκυριών. Επίσης, επικεντρώνεται στο ρόλο που παίζουν οι κοινωνικές μεταβιβάσεις και το σύστημα κοινωνικής προστασίας στην άμβλυνση της φτώχειας των εργαζομένων. Στο πλαίσιο αυτό, γίνονται συγκρίσεις τόσο διαχρονικά όσο και με τις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ.²

Στις αναλύσεις της παρούσας μελέτης αξιοποιούνται τα πλέον πρόσφατα διαθέσιμα δεδομένα από τις έρευνες της Eurostat τα οποία αφορούν τα εισοδήματα και τις συνθήκες διαβίωσης των νοικοκυριών στην Ελλάδα και τις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ. Τα δεδομένα αυτά προέρχονται από την έρευνα EU-SILC που έλαβε χώρα στις χώρες-μέλη της ΕΕ το 2008. Η εν λόγω έρευνα αναφέρεται στα εισοδήματα του 2007, το οποίο σημαίνει ότι στις αναλύσεις που ακολουθούν υπάρχει μία χρονική υστέρηση περίπου 3 χρόνων. Το γεγονός αυτό δεν επιτρέπει την ουσιαστική αξιολόγηση των πρόσφατων επιπτώσεων στην οικονομία και την αγορά εργασίας της οικονομικής κρίσης και των μέτρων λιτότητας και δημοσιονομικής πειθαρχίας που έχουν υιοθετηθεί στη χώρα. Παρά την ύπαρξη όμως αυτής της χρονικής υστέρησης μεταξύ συλλογής και διάθεσης των σχετικών στατιστικών δεδομένων, η κατάλληλη επεξεργα-

2. Για βασικά στοιχεία και εκτιμήσεις για τη φτώχεια των εργαζομένων στην ΕΕ βλ. Eurostat (2010).

σία και ανάλυση των πληροφοριών αυτών μας επιτρέπει την εκτίμηση ορισμένων βασικών τάσεων που χαρακτηρίζουν και την πιο πρόσφατη περίοδο. Επιπλέον, μας δίνεται έτσι η δυνατότητα να εξάγουμε χρήσιμα συμπεράσματα για τη σχέση μεταξύ της φτώχειας και της εργασίας στην Ελλάδα σε σύγκριση με την ΕΕ.

Η δομή που ακολουθείται στη μελέτη έχει ως εξής. Στην ενότητα 2 γίνεται αναφορά σε ορισμένα μεθοδολογικά ζητήματα που αφορούν τα δεδομένα που χρησιμοποιούνται στην παρούσα εργασία και τον ορισμό των διαφόρων δεικτών που σχετίζονται με τη φτώχεια και την υλική αποστέρηση. Στην ενότητα 3 παρουσιάζονται ορισμένες διαχρονικές τάσεις της φτώχειας στην Ελλάδα και πραγματοποιούνται συγκρίσεις με τις χώρες της ΕΕ. Παράλληλα, αναλύεται συνοπτικά ο ρόλος των κοινωνικών μεταβιβάσεων στη μείωση της φτώχειας τόσο στην ΕΕ όσο και στις διάφορες περιοχές της ελληνική επικράτειας. Στην ενότητα 4 αναλύονται και σχολιάζονται στοιχεία που αφορούν τον κίνδυνο φτώχειας των εργαζομένων, αλλά και τη συνεισφορά των εργαζομένων στο σύνολο των φτωχών στην Ελλάδα και την Αττική. Συγχρόνως, εξετάζεται ο βαθμός υλικής αποστέρησης των εργαζομένων και διερευνάται η σχέση που έχει ο κίνδυνος φτώχειας με συγκεκριμένες μορφές απασχόλησης, την ένταση εργασίας, τον κλάδο οικονομικής δραστηριότητας, το είδος του νοικοκυριού, την ηλικία και την εκπαίδευση. Η ενότητα 5 εστιάζει στην επίδραση που έχουν οι κοινωνικές μεταβιβάσεις στον κίνδυνο φτώχειας με βάση την επαγγελματική κατάσταση και αξιολογείται η αποτελεσματικότητα του συστήματος κοινωνικής προστασίας στην Ελλάδα, σε σύγκριση με την ΕΕ, αλλά και στην Αττική. Τέλος, η ενότητα 6 συνοψίζει τα εμπειρικά ευρήματα και διατυπώνει ορισμένα συμπεράσματα για τη διαδικασία χάραξης πολιτικής στην Ελλάδα στο πλαίσιο της άμβλυσης της φτώχειας των εργαζομένων.

2. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΔΕΔΟΜΕΝΑ

Οι αναλύσεις στην παρούσα μελέτη βασίζονται κυρίως σε δεδομένα που προέρχονται από τον ιστότοπο της Eurostat (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>), καθώς και από έρευνες στις οποίες έχει γίνει επεξεργασία των πιο πρόσφατων διαθέσιμων μικρο-δεδομένων της Έρευνας Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών (EU-SILC) του 2008. Η EU-SILC είναι μία δειγματοληπτική έρευνα που πραγματοποιείται σε ετήσια βάση στις χώρες της ΕΕ από το 2003 και μετά υπό το συντονισμό και την καθοδήγηση της Eurostat. Πρόκειται για την έρευνα που διαδέχθηκε το Ευρωπαϊκό Πάνελ Νοικοκυριών (ECHP) που είχε διενεργηθεί στις χώρες της ΕΕ το διάστημα 1994-2001. Στις έρευνες αυτές χρησιμοποιείται παρόμοια μεθοδολογία και ερωτηματολόγιο, ώστε να είναι δυνατή η συγκρισιμότητα των συλλεγόμενων πληροφοριών.

Για τον προσδιορισμό της φτώχειας η Eurostat χρησιμοποιεί ως οικονομική μεταβλητή το διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών, δηλαδή το εισόδημα μετά την αφαίρεση των άμεσων φόρων και των εισφορών. Ως δημογραφική μονάδα ανάλυσης χρησιμοποιείται το άτομο. Προκειμένου να είναι συγκρίσιμο το επίπεδο διαβίωσης των ατόμων που ζουν σε νοικοκυριά με διαφορετικό μέγεθος και σύνθεση, αποδεχόμενοι ότι υπάρχουν οικονομίες κλίμακας στην κατανάλωση, τα εισοδήματα των ατόμων σταθμίζονται με βάση την τροποποιημένη κλίμακα ισοδυναμίας του ΟΟΣΑ. Η εν λόγω κλίμακα συχνά αναφέρεται και ως κλίμακα

της Eurostat, λόγω της υιοθέτησής της στις επίσημες εκτιμήσεις της για την ανισότητα και τη φτώχεια. Σύμφωνα με την κλίμακα αυτή το πρώτο μέλος του νοικοκυριού σταθμίζεται με 1, κάθε επιπλέον ενήλικο μέλος με 0,5 και κάθε παιδί με 0,3.

Με βάση τον ευρέως διαδεδομένο ορισμό της σχετικής φτώχειας, φτωχό θεωρείται το νοικοκυριό (ή το άτομο) το εισόδημά του οποίου είναι χαμηλότερο από το 60% του αντίστοιχου διάμεσου ισοδύναμου εισοδήματος της χώρας στην οποία ζει. Στις αναλύσεις που ακολουθούν ο κίνδυνος φτώχειας υπολογίζεται σύμφωνα με τον ορισμό αυτό. Θα πρέπει εδώ να σημειώσουμε ότι η επιλογή του συγκεκριμένου ορισμού δεν υπονοεί κάποια υπεροχή του έναντι της πληθώρας των εναλλακτικών ορισμών που έχουν προταθεί στη σχετική βιβλιογραφία και έχουν χρησιμοποιηθεί στην εμπειρική έρευνα (βλ Παπαθεοδώρου 2008, σσ. 542-3). Ο ορισμός αυτός έχει κυριαρχήσει στις σχετικές αναλύσεις κυρίως λόγω της ευκολίας υπολογισμού του με βάση τα διαθέσιμα δεδομένα και της εύκολης κατανόησής του ακόμα και από τους μη ειδικούς. Παράλληλα, λόγω της εκτεταμένης χρήσης του ορισμού αυτού στις σχετικές έρευνες υπάρχει μία πληθώρα διαθέσιμων εκτιμήσεων και δευτερογενών δεδομένων που βοηθούν στην ανάλυση και συμβάλλουν στη συγκρισιμότητα των ερευνητικών συμπερασμάτων.

Στην παρούσα μελέτη γίνεται χρήση δύο επιπλέον δεικτών της φτώχειας, που επίσης υπολογίζονται με βάση το διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών: το χάσμα (ή βάθος) φτώχειας και η μακροχρόνια φτώχεια. Το χάσμα φτώχειας υπολογίζεται ως ο λόγος της απόστασης του διάμεσου εισοδήματος των φτωχών από το όριο φτώχειας, προς το όριο φτώχειας. Δηλαδή το χάσμα της φτώχειας μας δείχνει πόσο απέχουν τα εισοδήματα των φτωχών από το όριο φτώχειας. Είναι προφανές ότι όσο μεγαλύτερη είναι η απόσταση αυτή τόσο πιο επιδεινωμένο θεωρείται το σχετικό επίπεδο διαβίωσης των φτωχών. Η μακροχρόνια φτώχεια ορίζεται ως το ποσοστό του πληθυσμού που έχει παραμείνει κάτω από το όριο φτώχειας για τουλάχιστον 2 από τα 3 τελευταία χρόνια. Και αυτό ως μέτρο είναι σημαντικό γιατί μπορεί να αποτυπώσει καλύτερα το βαθμό στον οποίο η βίωση της φτώχειας είναι μία προσωρινή κατάσταση στην οποία περιέρχονται ορισμένα άτομα λόγω συγκυριακών γεγονότων ή μια κατάσταση με ένα μόνιμο χαρακτήρα.

Πέρα όμως από τους δείκτες φτώχειας που υπολογίζονται με βάση το εισόδημα των νοικοκυριών, η Eurostat τα τελευταία χρόνια έχει δώσει έμφαση και σε εναλλακτικούς ορισμούς της φτώχειας που δε βασίζονται στο εισόδημα, αλλά στη δυνατότητα κάλυψης συγκεκριμένων βασικών αναγκών, όπως αυτή δηλώνεται από ίδια τα νοικοκυριά. Πιο συγκεκριμένα, η Eurostat υπολογίζει ένα δείκτη υλικής αποστέρησης και έναν δείκτη ακραίας υλικής αποστέρησης με βάση τη δυνατότητα κάλυψης

των παρακάτω 9 αναγκών: 1) γεύμα με ψάρι ή κρέας κάθε δεύτερη μέρα, 2) μία εβδομάδα διακοπές το χρόνο, 3) αντιμετώπιση έκτακτων εξόδων, 4) επαρκή θέρμανση στο σπίτι, 5) αποπληρωμή χωρίς δυσκολίες των τοκοχρεολυσίων, των ενοικίων και των λογαριασμών 6) πλυντήριο στην κατοικία διαμονής, 7) έγχρωμη τηλεόραση στην κατοικία διαμονής, 8) τηλέφωνο στην κατοικία διαμονής και 9) κατοχή αυτοκινήτου. Ένα άτομο (ή νοικοκυριό) θεωρείται ότι βιώνει υλική αποστέρηση όταν δε δύναται να ικανοποιήσει τουλάχιστον 3 από τις παραπάνω ανάγκες. Αντίστοιχα, η ακραία υλική αποστέρηση αντιστοιχεί στην κατάσταση εκείνη κατά την οποία το άτομο (ή νοικοκυριό) δεν μπορεί να ικανοποιήσει τουλάχιστον 4 από τις 9 προαναφερθείσες ανάγκες.

Προτού προχωρήσουμε στην παρουσίαση και ανάλυση των δεδομένων είναι αναγκαίες ορισμένες επιπρόσθετες μεθοδολογικές παρατηρήσεις. Πρώτον, μία διάκριση που χρησιμοποιείται ευρέως στην παρούσα μελέτη είναι αυτή του ποσοστού φτώχειας που υπολογίζεται πριν και μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις. Οι κοινωνικές μεταβιβάσεις περιλαμβάνουν τις συντάξεις καθώς και τα διάφορα κοινωνικά επιδόματα (ανεργίας, τέκνων, κατοικίας κτλ.) τα οποία παρέχονται από το κράτος και αντανakλούν τις βασικές προτεραιότητες και τα δομικά χαρακτηριστικά του συστήματος κοινωνικής προστασίας κάθε χώρας. Προκειμένου να αναλυθεί η διανεμητική επίδραση των κοινωνικών μεταβιβάσεων υιοθετείται η διάκριση μεταξύ των συντάξεων και όλων των υπόλοιπων κοινωνικών μεταβιβάσεων, οι οποίες εφεξής αναφέρονται ως «λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις».

Δεύτερον, στις αναλύσεις αυτής της μελέτης γίνεται χρήση του όρου «ένταση εργασίας ή απασχόλησης» των νοικοκυριών. Το συγκεκριμένο μέγεθος υπολογίζεται ως ο λόγος του αριθμού των μηνών (του προηγούμενου έτους) που εργάστηκαν τα μέλη ενός νοικοκυριού που είναι σε εργάσιμη ηλικία, προς το μέγιστο αριθμό μηνών που θεωρητικά τα μέλη αυτά θα μπορούσαν να είχαν εργαστεί. Ένα άτομο θεωρείται ότι είναι σε εργάσιμη ηλικία όταν είναι 18-59 ετών, εκτός της περίπτωσης που σπουδάζει και είναι 18-24 ετών. Για παράδειγμα, αν ένα νοικοκυριό αποτελείται από 2 γονείς ηλικίας 50 ετών και 1 ενήλικα φοιτητή ηλικίας 21 ετών, και κατά τον προηγούμενο χρόνο ο πατέρας εργάστηκε για 8 μήνες και η μητέρα για 4, τότε η ένταση εργασίας του νοικοκυριού είναι ίση με 0,5 (12/24).

3. Η ΦΤΩΧΕΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΕ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΜΕΤΑΒΙΒΑΣΕΩΝ: ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΓΚΡΙΣΕΙΣ

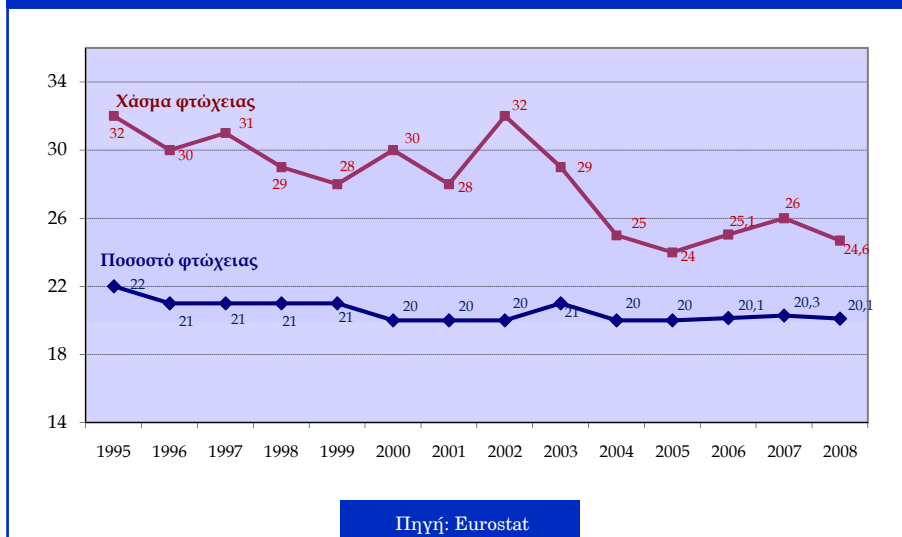
Στο διάγραμμα 3.1 παρουσιάζονται οι εκτιμήσεις για το ποσοστό και το χάσμα φτώχειας στην Ελλάδα την περίοδο 1995-2008 (εισοδήματα 1994-2007 αντίστοιχα). Μπορεί εύκολα να παρατηρήσει κανείς ότι στη χώρα, τη συγκεκριμένη περίοδο, το ποσοστό του πληθυσμού με εισοδήματα μικρότερα του ορίου φτώχειας παρέμεινε σχεδόν αμετάβλητο, στο 20-21%, με κάποιες μικρές διακυμάνσεις. Με άλλα λόγια, στην Ελλάδα κατά τις τελευταίες δύο σχεδόν δεκαετίες περίπου το 1/5 του πληθυσμού ζει κάτω από το όριο της φτώχειας.³ Μικρή μείωση της φτώχειας παρατηρείται μόνο την περίοδο 1999-2001 και την περίοδο 2003-2005. Πρέπει όμως να επισημανθεί ότι οι εκτιμήσεις αυτές ενδέχεται να υποεκτιμούν το πραγματικό μέγεθος της ανισότητας και της φτώχειας στη χώρα, εξαιτίας της υποαντιπροσώπευσης του αριθμού των μεταναστών στο δείγμα.⁴ Αναφορικά με το χάσμα φτώχειας στην Ελλάδα, αυτό παρουσιάζει μείωση από 32% το 1995 σε 24,6% το 2008. Αξιοσημείωτη μεί-

3. Για μια αναλυτικότερη παρουσίαση των διαχρονικών τάσεων της φτώχειας στην Ελλάδα βλ. μεταξύ άλλων Tsakloglou (1990), Μητράκος και Τσακλόγου (2003), Mitrakos and Tsakloglou (2008), Παπαθεοδώρου και Πετμεζίδου (2004) και Παπαθεοδώρου κ.α. (2008)

4. Βλ. Παπαθεοδώρου και Πετμεζίδου (2005) και Παπαθεοδώρου κ.α. (2008). Οι εκτιμήσεις για την περίοδο 1995-2002 βασίζονται σε δεδομένα της έρευνας ECHP. Το δείγμα της έρευνας αυτή επιλέχτηκε το 1994 και βασίστηκε στα δεδομένα της

ωση εμφανίζει το συγκεκριμένο μέγεθος την περίοδο 2002-2005, τάση όμως που φαίνεται να αντιστρέφεται το διάστημα 2005-2007, όπου ο δείκτης παρουσίασε μικρή αύξηση.

Διάγραμμα 3.1: Ποσοστό φτώχειας και χάσμα φτώχειας στην Ελλάδα, 1995-2008 (εισοδήματα 1994-2007)

Ο πίνακας 3.1 παρουσιάζει εκτιμήσεις του κινδύνου και του χάσματος φτώχειας, καθώς και της μακροχρόνιας φτώχειας στις χώρες της ΕΕ, με βάση τα στοιχεία της έρευνας EU-SILC του 2008 (που αφορά τα εισοδήματα 2007). Η Ελλάδα εμφανίζει το υψηλότερο ποσοστό φτώχειας (20,1%) στην ΕΕ-15 και ένα από τα υψηλότερα στην ΕΕ-27. Επίσης, στη χώρα καταγράφεται το υψηλότερο χάσμα φτώχειας στην ΕΕ-15, ενώ ιδιαίτερα υψηλό είναι και το ποσοστό της μακροχρόνιας φτώχειας (14%). Προκύπτει συνεπώς ότι το επίπεδο διαβίωσης των φτωχών στην Ελλάδα (με βάση το όριο φτώχειας) είναι συγκριτικά χειρότερο από αυτό των υπολοίπων χωρών της ΕΕ-15. Επίσης, η μεγάλη πλειοψηφία των φτωχών στην Ελλάδα, σχεδόν 3 στους 4, παραμένουν φτωχοί για μεγάλο χρονικό διάστημα.

Στον πίνακα 3.1 οι χώρες της ΕΕ-27 έχουν χωριστεί σε πέντε ομάδες με βάση το σύστημα κοινωνικής προστασίας που έχουν αναπτύξει.

απογραφής του 1991. Η έρευνα επαναλήφθηκε στο ίδιο δείγμα νοικοκυριών μέχρι το 2002 (για την Ελλάδα). Την περίοδο όμως 1994-2002 υπάρχει σημαντική αύξηση των μεταναστών στην χώρα. Παρά τις σχετικές σταθμίσεις των στατιστικών δεδομένων, σημαντικά τμήματα των μεταναστών που αποτελούν τα φτωχότερα τμήματα του πληθυσμού, ενδεχομένως να υποαντιπροσωπεύονταν στο δείγμα (ιδιαίτερα κατά τα τελευταία χρόνια πραγματοποίησης της έρευνας).

Πίνακας 3.1: Ποσοστό φτώχειας, χάσμα φτώχειας και μακροχρόνια φτώχεια στην ΕΕ, 2008 (εισοδήματα 2007)

Τύπος Κοινωνικού Κράτους		Χώρα	Ποσοστό Φτώχειας	Χάσμα Φτώχειας	Μακροχρόνια Φτώχεια
ΕΕ-27	Σοσιαλδημοκρατικό	Δανία	11,8	18,0	5,0
		Σουηδία	12,2	18,3	-
		Φιλανδία	13,6	15,9	8,0
		Ολλανδία	10,6	15,5	6,0
	Συντηρητικό-Κορπορατιστικό	Αυστρία	12,4	15,3	5,0
		Βέλγιο	14,7	17,2	8,0
		Γερμανία	15,3	22,5	9,0
		Γαλλία	13,0	18,0	7,0
	Φιλελεύθερο	Λουξεμβούργο	13,4	16,6	9,0
		Μ. Βρετανία	19,0	21,1	11,0
		Ιρλανδία	15,5	18,7	13,0
	Νότιο-Ευρωπαϊκό	Ιταλία	18,7	23,0	15,0
		Ισπανία	19,6	23,5	10,0
		Ελλάδα	20,1	24,7	14,0
		Πορτογαλία	18,5	23,2	15,0
Νέα Μέλη	Ρουμανία	23,4	32,5	-	
	Βουλγαρία	21,4	27,0	-	
	Εσθονία	19,5	20,3	-	
	Ουγγαρία	12,4	17,2	-	
	Λιθουανία	20,0	25,7	-	
	Λετονία	25,6	28,6	-	
	Πολωνία	16,9	20,6	-	
	Σλοβακία	10,9	18,1	-	
	Σλοβενία	11,6	18,3	-	
	Τσεχία	9,1	18,5	-	
	Μάλτα	15,0	18,0	-	
Κύπρος	16,3	16,5	-		

Πηγή: Eurostat

Η ομαδοποίηση αυτή ακολουθεί την ανάλυση των Παπαθεοδώρου και Πετμεζίδου (2004 και 2005) και Παπαθεοδώρου και Δαφέρμος (2010) και στηρίζεται στην τυπολογία του Esping-Andersen (1990) για τα τρία καθεστώτα ευημερίας και τη συζήτηση που ακολούθησε σχετικά με το σύστημα κοινωνικής προστασίας των χωρών της Νοτίου Ευρώπης (βλ Leibfried, 1992, Ferrera, 1996, Matsaganis et al., 2003). Η πρώτη ομάδα χωρών περιλαμβάνει τα κράτη που έχουν αναπτύξει σοσιαλδημοκρατικό καθεστώς ευημερίας (Δανία, Σουηδία, Φιλανδία και Ολλανδία). Το κοινωνικό κράτος στις χώρες αυτές χαρακτηρίζεται από γενναιόδωρες και καθολικού χαρακτήρα κοινωνικές παροχές καθώς και από υψηλό ποσοστό φορολόγησης και μειωμένη φοροδιαφυγή. Η δεύτερη ομάδα χωρών περιλαμβάνει τη Γερμανία, τη Γαλλία, το Βέλγιο, το Λουξεμ-

βούργο και την Αυστρία στις οποίες έχει αναπτυχθεί το συντηρητικό-κορπορατιστικό καθεστώς ευημερίας. Σε αυτές τις χώρες το κοινωνικό κράτος καλύπτει με τις παροχές του ένα ευρύ φάσμα των κοινωνικών κινδύνων. Εντούτοις, οι κοινωνικές μεταβιβάσεις έχουν ως μονάδα αναφοράς την οικογένεια και δε χαρακτηρίζονται από την καθολικότητα που διακρίνει τα σοσιαλδημοκρατικά καθεστώτα ευημερίας, αλλά εξαρτώνται από το επάγγελμα του ατόμου. Μία τρίτη ομάδα περιλαμβάνει την Ιρλανδία και τη Μ. Βρετανία που θεωρούνται οι κύριοι εκπρόσωποι του φιλελεύθερου προνομιακού καθεστώτος στην ΕΕ. Στις χώρες αυτές ο βασικός μηχανισμός διανομής των πόρων θεωρείται η αγορά. Οι κρατικές παρεμβάσεις για την προώθηση της κοινωνικής ευημερίας είναι περιορισμένες και παρέχονται στα άτομα με την μεγαλύτερη ανάγκη, μετά από έλεγχο πόρων των δικαιούχων (με αποτέλεσμα τον στιγματισμό των δικαιούχων). Η Ελλάδα ανήκει μαζί με την Ιταλία, την Ισπανία και την Πορτογαλία στις χώρες της Νοτίου Ευρώπης που χαρακτηρίζονται από ένα κατακερματισμένο σύστημα κοινωνικής προστασίας με περιορισμένη καθολικότητα, υψηλή πόλωση, αδιαφάνεια, και επίδραση των πελατειακών σχέσεων στη διανομή των πόρων. Η οικογένεια και τα άτυπα συγγενικά δίκτυα αναπληρώνουν τα κενά της κοινωνικής προστασίας. Τέλος, η πέμπτη ομάδα χωρών περιλαμβάνει τα νέα μέλη της ΕΕ. Λόγω της πρόσφατης εισόδου των χωρών αυτών στην ΕΕ, αλλά και κυρίως της μεταβατικής περιόδου στην οποία πολλά από τα εν λόγω κράτη βρίσκονται σε σχέση με το προηγούμενο καθεστώς, δεν έχει ωριμάσει ή δεν έχει οριστικοποιηθεί η βασική δομή των συστημάτων κοινωνικής προστασίας. Συνεπώς, δεν κρίνεται ασφαλής η κατάταξή τους σε κάποιο από τα προαναφερθέντα καθεστώτα ευημερίας (βλ Παπαθεοδώρου και Δαφέρμος 2010).

Από τα στοιχεία που παρουσιάζονται στον πίνακα 3.1 αναδεικνύεται η διαφορά μεταξύ χωρών της ΕΕ και καθεστώτων ευημερίας ως προς τη φτώχεια, επιβεβαιώνοντας τα ευρήματα προγενέστερων ερευνών (βλ Παπαθεοδώρου και Πετμεζίδου 2004, 2005, Παπαθεοδώρου 2008, Παπαθεοδώρου κ.α., 2008). Οι χώρες με τα χαμηλότερα ποσοστά φτώχειας είναι αυτές που έχουν αναπτύξει σοσιαλδημοκρατικό κράτος πρόνοιας, ενώ ακολουθούν εκείνες με συντηρητικό-κορπορατιστικό καθεστώς. Υψηλότερα ποσοστά φτώχειας στην ΕΕ-15 καταγράφονται στις χώρες του φιλελεύθερου καθεστώτος και στα κράτη της Νοτίου Ευρώπης. Στα νέα μέλη της ΕΕ η εικόνα είναι διαφοροποιημένη μεταξύ των χωρών με τα υψηλότερα ποσοστά φτώχειας να εμφανίζονται στη Λετονία και τη Ρουμανία. Αντίστοιχες διαφοροποιήσεις μεταξύ κρατών και καθεστώτων ευημερίας παρουσιάζουν και οι εκτιμήσεις του χάσματος φτώχειας και της μακροχρόνιας φτώχειας. Σε γενικές γραμμές, μπορεί να ειπωθεί ότι οι χώρες που έχουν αναπτύξει σοσιαλδημοκρατικό ή συντηρητικό-

κορπορατιστικό καθεστώς ευημερίας εμφανίζονται πιο αποτελεσματικές τόσο στον περιορισμό του κινδύνου φτώχειας όσο και στη βελτίωση του επιπέδου διαβίωσης των ίδιων των φτωχών. Με άλλα λόγια, στις χώρες αυτές μικρότερο ποσοστό του πληθυσμού αντιμετωπίζει τον κίνδυνο της φτώχειας ή/και μακροχρόνιας φτώχειας, ενώ το εισόδημα των φτωχών απέχει λιγότερο από τη γραμμή φτώχειας.

Πίνακας 3.2: Ποσοστό του πληθυσμού με υλική αποστέρηση και ακραία υλική αποστέρηση στην ΕΕ, 2008

Τύπος Κοινωνικού Κράτους		Χώρα	Υλική αποστέρηση (% του πληθυσμού)	Ακραία υλική αποστέρηση (% του πληθυσμού)
ΕΕ-15	Σοσιαλδημοκρατικό	Δανία	16,3	2,0
		Σουηδία	14,9	1,4
		Φιλανδία	17,4	3,5
		Ολλανδία	14,9	1,5
	Συντηρητικό-Κορπορατιστικό	Αυστρία	18,6	6,4
		Βέλγιο	20,8	5,6
		Γερμανία	20,1	5,5
		Γαλλία	18,8	5,4
	Φιλελεύθερο	Λουξεμβούργο	15,5	0,7
		Μ. Βρετανία	23,2	4,5
ΕΕ-27	Νότιο-Ευρωπαϊκό	Ιρλανδία	23,7	5,5
		Ιταλία	25,3	7,5
		Ισπανία	22,9	2,5
		Ελλάδα	28,1	11,2
Νέα Μέλη	Πορτογαλία	26,0	9,7	
	Ρουμανία	44,2	32,9	
	Βουλγαρία	44,8	41,2	
	Εσθονία	21,8	4,9	
	Ουγγαρία	28,2	17,9	
	Λιθουανία	29,3	15,0	
	Λετονία	33,8	19,0	
	Πολωνία	30,5	17,7	
	Σλοβακία	20,6	11,8	
	Σλοβενία	18,5	6,7	
	Τσεχία	15,3	6,8	
	Μάλτα	19,5	4,0	
Κύπρος	22,2	8,2		

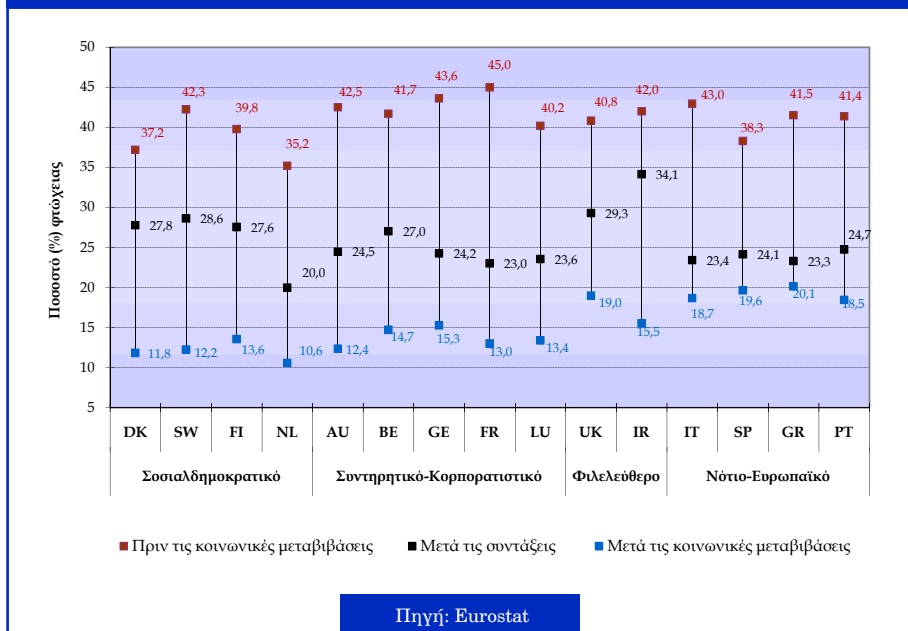
Πηγή: Eurostat

Στον πίνακα 3.2 παρουσιάζονται οι εκτιμήσεις για το ποσοστό του πληθυσμού που βιώνει υλική αποστέρηση στις χώρες της ΕΕ-27. Όπως αναφέρθηκε στην ενότητα 2, η υλική αποστέρηση αντιστοιχεί στην περίπτωση όπου ένα άτομο ή νοικοκυριό δε δύναται να ικανοποιήσει τουλάχιστον 3 από τις 9 βασικές ανάγκες που έχουν οριστεί από τη

Eurostat. Στον ίδιο πίνακα παρατίθενται επίσης οι εκτιμήσεις για την ακραία υλική αποστέρηση, δηλαδή το ποσοστό του πληθυσμού που δεν μπορεί να ικανοποιήσει τουλάχιστον 4 από τις 9 βασικές ανάγκες. Τα στοιχεία δείχνουν ότι στην Ελλάδα το 28,1% του πληθυσμού βιώνει υλική αποστέρηση, ενώ το 11,2% ακραία υλική αποστέρηση, δηλαδή μεγαλύτερες δυσκολίες στην κάλυψη βασικών αναγκών. Τα ποσοστά αυτά είναι τα υψηλότερα στην ΕΕ-15.

Είναι αξιοσημείωτο ότι ακόμα και όταν η φτώχεια αποτυπώνεται σύμφωνα με τη δυνατότητα κάλυψης συγκεκριμένων αναγκών (και όχι με βάση το εισόδημα όπως στον πίνακα 3.1), οι χώρες με σοσιαλδημοκρατικό και συντηρητικό-κορπορατιστικό καθεστώς ευημερίας εξακολουθούν να εμφανίζονται πιο αποτελεσματικές στην καταπολέμησή της. Η Ολλανδία και η Σουηδία είναι οι χώρες με το χαμηλότερο ποσοστό υλικής αποστέρησης στον πληθυσμό τους. Αντίθετα, τα υψηλότερα ποσοστά υλικής αποστέρησης στην ΕΕ-15 καταγράφονται στις χώρες της Νοτίου Ευρώπης και στις χώρες με φιλελεύθερο καθεστώς. Στην ΕΕ-27 ιδιαίτερα υψηλά ποσοστά υλικής αποστέρησης εμφανίζονται στη Ρουμανία και τη Βουλγαρία (44,2% και 44,8% αντίστοιχα).

Διάγραμμα 3.2: Ποσοστό φτώχειας πριν και μετά τις συντάξεις και τις κοινωνικές μεταβιβάσεις, ΕΕ-25, 2008 (εισοδήματα 2007)

Το διάγραμμα 3.2 μας βοηθάει να διερευνήσουμε περαιτέρω τις διαφορές ως προς τον κίνδυνο φτώχειας που εντοπίστηκαν μεταξύ των

χωρών και των καθεστώτων ευημερίας στην ΕΕ. Στο συγκεκριμένο διάγραμμα αποτυπώνονται τα ποσοστά φτώχειας πριν τις κοινωνικές μεταβιβάσεις, μετά τις συντάξεις και μετά από τις συνολικές κοινωνικές μεταβιβάσεις (δηλαδή συντάξεις και λοιπά επιδόματα). Διαπιστώνεται ότι στην ΕΕ-15 τα ποσοστά φτώχειας για τα εισοδήματα πριν τις κοινωνικές μεταβιβάσεις δεν παρουσιάζουν το ίδιο σημαντικές διαφορές μεταξύ των χωρών, σε σύγκριση με τα αντίστοιχα ποσοστά για τα εισοδήματα μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις. Μάλιστα, με βάση τα εισοδήματα πριν τις κοινωνικές μεταβιβάσεις, η Ελλάδα παρουσιάζει μικρότερο ποσοστό φτώχειας από ό,τι χώρες όπως η Αυστρία, η Γερμανία, η Σουηδία, η Ιρλανδία, το Βέλγιο και η Ιταλία.

Μετά τις συντάξεις όμως τα ποσοστά φτώχειας μειώνονται σημαντικά στις χώρες της Νοτίου Ευρώπης, ενώ μικρότερη είναι η αντίστοιχη μείωση στις τρεις αντιπροσωπευτικές χώρες του σοσιαλδημοκρατικού καθεστώτος (Σουηδία, Δανία και Φιλανδία) και στην Ιρλανδία. Είναι χαρακτηριστικό ότι τα ποσοστά φτώχειας για τα εισοδήματα μετά τις συντάξεις (αλλά πριν τις λοιπές μεταβιβάσεις) είναι χαμηλότερα στις τέσσερις νότιο-ευρωπαϊκές χώρες σε σχέση με τα αντίστοιχα ποσοστά στη Δανία, τη Σουηδία και τη Φιλανδία. Μάλιστα, η Ελλάδα παρουσιάζει το τρίτο χαμηλότερο ποσοστό φτώχειας μετά τις συντάξεις (23,3%) στην ΕΕ-15 και ένα από τα χαμηλότερα στην ΕΕ-27. Με την επίδραση όμως και των λοιπών κοινωνικών μεταβιβάσεων η εικόνα αλλάζει ριζικά. Στο σύνολό τους οι λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις εμφανίζουν μεγάλη μείωση της φτώχειας στις χώρες που έχουν αναπτύξει σοσιαλδημοκρατικό κοινωνικό κράτος, στις χώρες με φιλελεύθερο (και κυρίως στην Ιρλανδία)⁵ και στις χώρες με συντηρητικό-κορπορατιστικό καθεστώς. Τη μικρότερη επίδραση στη μείωση της φτώχειας την εμφανίζουν οι λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις στις χώρες της Νοτίου Ευρώπης. Αυτό εξηγεί σε πολύ μεγάλο βαθμό γιατί οι συγκεκριμένες χώρες παρουσιάζουν και τα υψηλότερα ποσοστά φτώχειας μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις. Θα πρέπει εδώ να επισημανθεί ότι στην Ελλάδα η επίδραση των λοιπών κοινωνικών μεταβιβάσεων στη μείωση της φτώχειας είναι πιο ασθενής από τις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ-15, γεγονός που σημαίνει ότι η αναδιανεμητική επίδραση των μεταβιβάσεων εξαντλείται ουσιαστικά σε αυτή των συντάξεων.

5. Στις αντιπροσωπευτικές χώρες του φιλελεύθερου καθεστώτος (και ιδιαίτερα στην Ιρλανδία) οι συντάξεις έχουν την πιο ασθενική επίδραση στη μείωση της φτώχειας, μεταξύ των χωρών της ΕΕ-15. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα η αναδιανεμητική επίδραση που έχουν οι συνολικές κοινωνικές μεταβιβάσεις στη μείωση του κινδύνου της φτώχειας να είναι χαμηλότερη στις χώρες με φιλελεύθερο κοινωνικό κράτος έναντι αυτών που έχουν αναπτύξει σοσιαλδημοκρατικό ή κορπορατιστικό καθεστώς ευημερίας.

Ο πίνακας 3.3 αποτυπώνει την επίδραση που έχουν οι κοινωνικές μεταβιβάσεις στο ποσοστό φτώχειας διαφόρων περιοχών της Ελλάδας. Επίσης, στο διάγραμμα 3.3 παρουσιάζεται η ποσοστιαία μεταβολή στη φτώχεια που επιφέρουν οι κοινωνικές μεταβιβάσεις, στις ίδιες περιοχές της χώρας. Θα πρέπει εδώ να επισημάνουμε ότι τα διαθέσιμα δεδομένα, επειδή προέρχονται από δειγματοληπτικές έρευνες (και άρα αφορούν περιορισμένο αριθμό παρατηρήσεων), δεν επιτρέπουν την ανάλυση σε χαμηλότερο γεωγραφικό επίπεδο. Με βάση λοιπόν τις εκτιμήσεις για τον κίνδυνο φτώχειας πριν τις κοινωνικές μεταβιβάσεις, υψηλότερο ποσοστό φτώχειας παρουσιάζει η Δυτική Ελλάδα με την Πελοπόννησο, ενώ ακολουθεί η Βόρεια Ελλάδα με τη Θεσσαλία. Το χαμηλότερο ποσοστό φτώχειας (35,4%) παρουσιάζεται στην Αττική.

Πίνακας 3.3: Ποσοστό (%) φτώχειας πριν και μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας, 2008 (εισοδήματα 2007)				
Περιοχή	Πριν τις κοινωνικές μεταβιβάσεις	Μετά τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις εκτός συντάξεων	Μετά τις συντάξεις και πριν από τις λοιπές μεταβιβάσεις	Μετά τις συνολικές μεταβιβάσεις
Βόρεια Ελλάδα/Θεσσαλία	46,4	43,1	29,2	25,4
Δυτική Ελλάδα/Πελοπόννησος	47,7	44,4	29,7	25,6
Αττική	35,4	33,5	15,3	13,1
Αιγαίο/Κρήτη	37,0	34,7	21,8	19,0

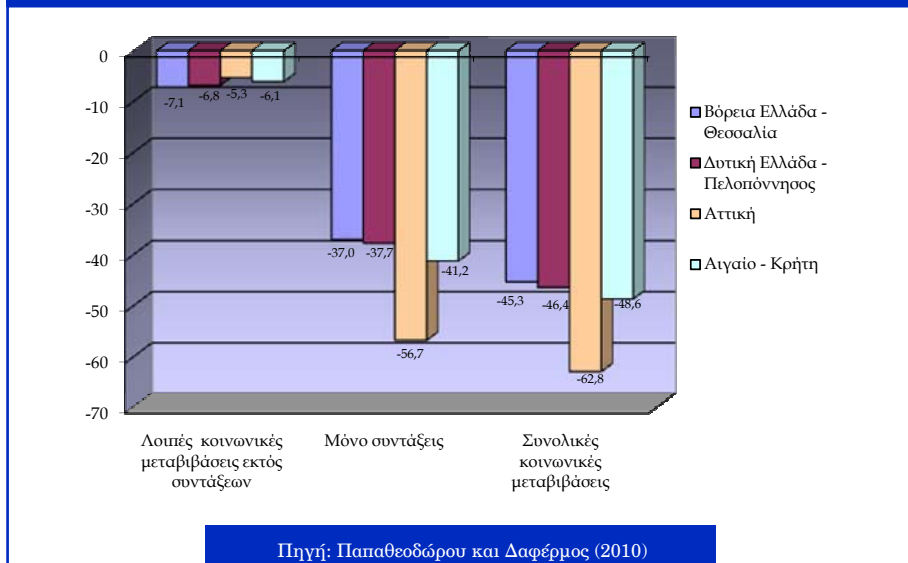
Πηγή: Παπαθεοδώρου και Δαφέρμος (2010)

Η εικόνα διαφοροποιείται ελάχιστα μετά την επίδραση των λοιπών κοινωνικών μεταβιβάσεων. Η Αττική εξακολουθεί να είναι η περιοχή με τη χαμηλότερη φτώχεια στη χώρα, παρόλο που η ποσοστιαία μείωση στη φτώχεια λόγω των συγκεκριμένων μεταβιβάσεων είναι η μικρότερη σε σχέση με τις υπόλοιπες περιοχές (διάγραμμα 3.3). Εντούτοις, οι διαφορές στο ποσοστό φτώχειας μεταξύ της Αττικής και των υπολοίπων περιοχών της Ελλάδας ενισχύονται μετά την επίδραση των συντάξεων. Οι συντάξεις προκαλούν την υψηλότερη ποσοστιαία μείωση της φτώχειας στην Αττική σε σχέση με όλες τις υπόλοιπες περιοχές (56,7%) και εντείνουν με αυτό τον τρόπο τις διαφορές στα ποσοστά φτώχειας. Είναι ενδεικτικό ότι στην Αττική το ποσοστό φτώχειας για το εισόδημα μετά το σύνολο των κοινωνικών μεταβιβάσεων είναι 13,1%, αρκετά πιο χαμηλό από τον εθνικό μέσο όρο (20,1%).

Από αυτά τα δεδομένα προκύπτει συνεπώς ότι σε σχέση με τις υπόλοιπες περιοχές, στην Αττική το σύστημα κοινωνικής προστασίας έχει υψηλότερη επίδραση στη φτώχεια μέσω των συντάξεων παρά μέσω των λοιπών κοι-

νωνικών μεταβιβάσεων. Αυτό αντανακλά βασικές διαφορές στη σύνθεση του πληθυσμού της Αττικής, που στη μεγάλη του πλειοψηφία αποτελείται από τους κατοίκους της ευρύτερης περιοχής της πρωτεύουσας. Πρόκειται δηλαδή για αστικό πληθυσμό που περιλαμβάνει σε μεγαλύτερο ποσοστό συνταξιούχους ταμείων με πιο γενναιόδωρες συντάξεις.⁶ Η επίδραση των λοιπών κοινωνικών μεταβιβάσεων είναι ιδιαίτερος χαμηλή σε όλες τις περιοχές της Ελλάδας, επιβεβαιώνοντας τη γενική αναποτελεσματικότητα ως προς την μείωση της φτώχειας του συστήματος παροχής κοινωνικών επιδομάτων στη χώρα.

Διάγραμμα 3.3: Ποσοστιαία μεταβολή (%) στη φτώχεια λόγω των κοινωνικών μεταβιβάσεων στις 4 περιοχές της Ελλάδας, 2008 (εισοδήματα 2007)

6. Υψηλότερες συντάξεις στην Ελλάδα απολαμβάνουν οι εργαζόμενοι στις Τράπεζες και τις ΔΕΚΟ, οι δημόσιοι υπάλληλοι, οι γιατροί, οι νομικοί και οι μηχανικοί. Πρόκειται για επαγγέλματα που εμφανίζουν μεγαλύτερη συγκέντρωση στα μεγάλα αστικά κέντρα και ιδιαίτερα στην πρωτεύουσα. Αντίθετα, ιδιαίτερα χαμηλές συντάξεις έχουν οι αγρότες που ζουν κυρίως σε αγροτικές και ημιαστικές περιοχές, και άρα η ποσοστιαία συμμετοχή τους στο πληθυσμό της Αττικής είναι αρκετά χαμηλότερη από αυτή των υπολοίπων περιφερειών της χώρας.

4. ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΦΤΩΧΕΙΑΣ ΤΩΝ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ

Στον πίνακα 4.1 καταγράφονται τα ποσοστά φτώχειας στην Ελλάδα και την Αττική α) με βάση την επαγγελματική κατάσταση του ατόμου, ηλικίας άνω των 15 ετών, και β) με βάση το επάγγελμα του υπευθύνου του νοικοκυριού στο οποίο ζει το άτομο. Στο σύνολο της χώρας, υψηλότερο κίνδυνο φτώχειας εμφανίζουν τα άτομα που αυτοαπασχολούνται στον αγροτικό τομέα. Αντίστοιχα, με βάση το επαγγελματική κατάσταση του υπευθύνου του νοικοκυριού, τον υψηλότερο κίνδυνο φτώχειας εμφανίζουν τα άτομα που ανήκουν σε νοικοκυριά με υπεύθυνο αυτοαπασχολούμενο στον αγροτικό τομέα. Επίσης, ιδιαίτερα υψηλός είναι ο κίνδυνος φτώχειας των μισθωτών στον αγροτικό τομέα. Αίσθηση προκαλεί ο ιδιαίτερα αυξημένος κίνδυνος φτώχειας που αντιμετωπίζουν οι εργαζόμενοι μερικής απασχόλησης, που δεν είναι ιδιαίτερα χαμηλότερος από αυτόν που αντιμετωπίζουν οι άνεργοι. Συγκεκριμένα, το ποσοστό φτώχειας των εργαζομένων μερικής απασχόλησης είναι 27,2% ενώ εκείνο των ανέργων είναι 31,2%. Επίσης, ο κίνδυνος φτώχειας στα άτομα που ανήκουν σε νοικοκυριά με υπεύθυνο εργαζόμενο μερικής απασχόλησης είναι 31,2%, ενώ σε αυτά με υπεύθυνο άνεργο είναι 40,5%.

Τα συγκεκριμένα εμπειρικά ευρήματα καταδεικνύουν τις αρνητικές επιπτώσεις που έχουν οι ελαστικές μορφές απασχόλησης στον κίνδυνο φτώχειας. Οι χαμηλές απολαβές που χαρακτηρίζουν τις συμβάσεις μερικής απασχόλησης οδηγούν σε αυξημένο κίνδυνο φτώχειας. Συνεπώς,

ακόμα και στην περίπτωση που οι μορφές μερικής απασχόλησης επιτυγχάνουν κάποια μείωση της ανεργίας, αυτό δεν οδηγεί αναγκαστικά σε μείωση του κινδύνου φτώχειας των ατόμων που απασχολούνται υπό τη μορφή των εν λόγω συμβάσεων.

Ένα ενδιαφέρον εύρημα αφορά τη διαφορά που παρατηρείται στα ποσοστά φτώχειας μεταξύ των αυτοαπασχολούμενων και των μισθωτών σε μη αγροτικό τομέα. Ο κίνδυνος φτώχειας των αυτοαπασχολούμενων είναι 22,6%, ενώ αυτός των μισθωτών είναι 7,6%. Επιπλέον, ο κίνδυνος φτώχειας στα νοικοκυριά με υπεύθυνο αυτοαπασχολούμενο είναι 25,8%, ενώ στα άτομα που ανήκουν σε νοικοκυριά με υπεύθυνο μισθωτό είναι 10,3%.

Πίνακας 4.1: Ποσοστό (%) φτώχειας με βάση την επαγγελματική κατάσταση του ατόμου (16 ετών και άνω) και του υπευθύνου του νοικοκυριού, Ελλάδα και Αττική, 2008 (εισοδήματα 2007)

Επαγγελματική κατάσταση	Άτομο	Υπεύθυνος νοικοκυριού
Ελλάδα		
Μισθωτός στον αγροτικό τομέα	29,4	34,3
Αυτοαπασχολούμενος στον αγροτικό τομέα	36,5	42,5
Μισθωτός σε μη αγροτικό τομέα	7,6	10,3
Αυτοαπασχολούμενος σε μη αγροτικό τομέα	22,6	25,8
Εργαζόμενος μερικής απασχόλησης	27,2	31,6
Ανεργος	31,2	40,5
Συνταξιούχος	19,6	18,5
Μη οικονομικά ενεργός	26,1	29,7
Αττική		
Μισθωτός στον αγροτικό τομέα	21,1	29,1
Αυτοαπασχολούμενος στον αγροτικό τομέα	12,0	22,3
Μισθωτός σε μη αγροτικό τομέα	5,2	6,8
Αυτοαπασχολούμενος σε μη αγροτικό τομέα	19,9	22,0
Εργαζόμενος μερικής απασχόλησης	20,4	21,5
Ανεργος	20,2	28,0
Συνταξιούχος	9,9	10,5
Μη οικονομικά ενεργός	19,9	25,8

Πηγή: Παπαθεοδώρου και Δαφέρμος (2010)

Σε γενικές γραμμές, λοιπόν, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι στη χώρα η μισθωτή εργασία πλήρους απασχόλησης προσφέρει υψηλότερη προστασία από τη φτώχεια σε σχέση με την προστασία που παρέχει η αυτοαπασχόληση. Εδώ θα πρέπει πάντως να διευκρινισθεί ότι συχνά με την αυτοαπασχόληση στην Ελλάδα υποκρύπτονται επισφαλείς ή ελαστικές

σχέσεις εργασίας, όπου οι εργαζόμενοι αναγκάζονται να συνάψουν συμβάσεις έργου με χαμηλότερες αμοιβές και χωρίς τα αντίστοιχα εργασιακά δικαιώματα που απορρέουν από τις συμβάσεις εργασίας.⁷

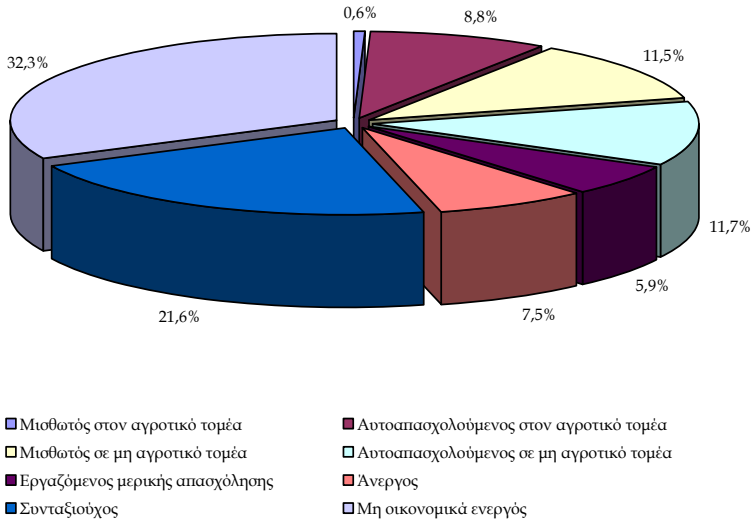
Η παραπάνω συνολική εικόνα δε διαφοροποιείται σημαντικά όταν εστιάσουμε την προσοχή μας στην περιοχή της Αττικής, αν και σε γενικές γραμμές τα ποσοστά φτώχειας είναι χαμηλότερα, όπως ήδη επισημάνθηκε και στην προηγούμενη ενότητα. Ενδεικτικό είναι ότι οι διαφορές στα ποσοστά φτώχειας μεταξύ των ανέργων και των εργαζομένων μερικής απασχόλησης είναι ακόμα πιο μικρές στην Αττική. Μάλιστα, τα άτομα που απασχολούνται σε εργασίες μερικής απασχόλησης έχουν ελαφρώς υψηλότερο κίνδυνο φτώχειας (20,4%) σε σχέση με τους ανέργους για τους οποίους ο κίνδυνος φτώχειας είναι 20,2%. Όπως και στο σύνολο της χώρας, έτσι και στην Αττική, το χαμηλότερο ποσοστό φτώχειας εμφανίζουν οι μισθωτοί σε μη αγροτικό τομέα και οι συνταξιούχοι. Αξίζει να σημειωθεί ο ιδιαίτερα χαμηλός κίνδυνος φτώχειας που αντιμετωπίζουν οι συνταξιούχοι στην Αττική (9,9%), που είναι λιγότερο από το μισό του μέσου κινδύνου φτώχειας για το σύνολο της χώρας.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημάνουμε ότι τα σχετικά χαμηλά ποσοστά φτώχειας που εμφανίζουν οι άνεργοι τόσο στην Αττική όσο και στη χώρα ευρύτερα αντανακλούν το ρόλο της οικογένειας στην Ελλάδα. Πιο συγκεκριμένα, τα άνεργα ενήλικα παιδιά ζουν συχνά με τις οικογένειες των γονέων τους, πολλές φορές και μετά την ηλικία των 30 χρόνων, και έτσι ωφελούνται από το μοίρασμα των πόρων εντός του νοικοκυριού. Ήδη αναφέρθηκε ότι η οικονομική κρίση και η πολιτική λιτότητας θα οδηγήσουν σε αύξηση της ανεργίας, επιδείνωση των εργασιακών σχέσεων και μείωση των μισθών και των συντάξεων. Αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα, εκτός των άλλων, και την εξασθένιση της ικανότητας των νοικοκυριών και των συγγενικών δικτύων, μέσω του μοιράσματος των πόρων, να συνδράμουν στη μείωση του κινδύνου φτώχειας που αντιμετωπίζουν μεγάλα τμήματα του πληθυσμού.

Η έμφαση που συχνά δίνεται στην ανάλυση του κινδύνου φτώχειας παραγνωρίζει τη συμβολή που έχουν τα διάφορα πληθυσμιακά χαρακτηριστικά στο σύνολο της φτώχειας. Αυτό είναι ιδιαίτερα κρίσιμο στη διαδικασία χάραξης και αξιολόγησης της πολιτικής. Η εστίαση λ.χ. στη μείωση του υψηλού κινδύνου φτώχειας μιας πολύ ολιγομελούς πληθυσμιακής ομάδας ενδέχεται να μην έχει καμία ουσιαστική επίδραση στη διαμόρφωση του συνολικού ποσοστού φτώχειας στη χώρα.

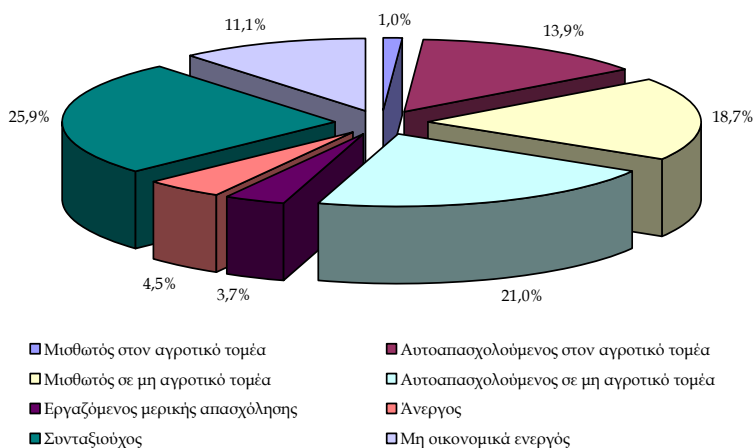
7. Είναι ενδεικτικό ότι η Ελλάδα παρουσιάζει το υψηλότερο ποσοστό αυτοαπασχόλησης μεταξύ των χωρών της ΕΕ-27. Το 2007 το ποσοστό των αυτοαπασχολούμενων χωρίς μισθωτό εργατικό δυναμικό στην Ελλάδα ήταν υπερδιπλάσιο (21,2% έναντι 10,5%) του μέσου όρου της ΕΕ-27 (Ινστιτούτο Εργασίας, 2010, Πίνακας 23).

Διάγραμμα 4.1: Συνεισφορά στη φτώχεια με βάση την επαγγελματική κατάσταση του ατόμου (16 ετών και άνω), Ελλάδα, 2008 (εισοδήματα 2007)

Πηγή: Παπαθεοδώρου και Δαφέρμος (2010)

Διάγραμμα 4.2: Συνεισφορά στη φτώχεια με βάση την επαγγελματική κατάσταση του υπευθύνου του νοικοκυριού, Ελλάδα, 2008 (εισοδήματα 2007)

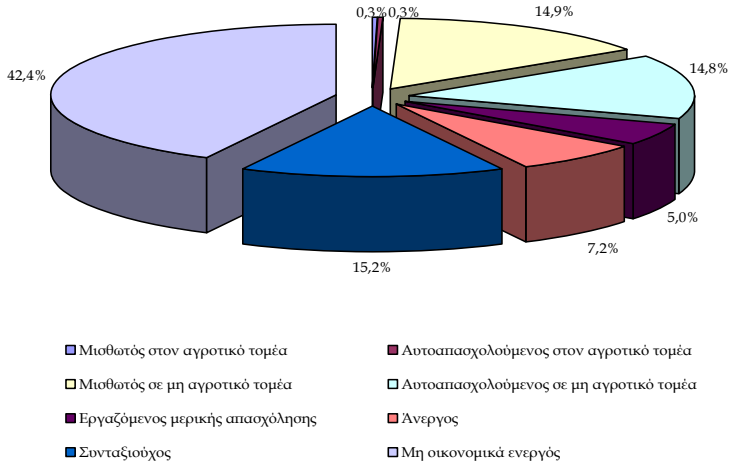
Πηγή: Παπαθεοδώρου και Δαφέρμος (2010)

Τα διαγράμματα 4.1 και 4.2 σκιαγραφούν για το σύνολο της χώρας τη συνεισφορά στη φτώχεια με βάση την επαγγελματική κατάσταση του ατόμου και του υπεύθυνου του νοικοκυριού. Από τα συγκεκριμένα διαγράμματα μπορεί κανείς εύκολα να διαπιστώσει τη σημαντική συμβολή των εργαζόμενων φτωχών στην συνολική φτώχεια της χώρας. Με βάση το διάγραμμα 4.1 το 38,6% των φτωχών ατόμων (16 ετών και άνω) είναι εργαζόμενοι, ενώ με βάση το διάγραμμα 4.2 το 58,5% των φτωχών είναι μέλη νοικοκυριών με υπεύθυνο εργαζόμενο. Αυτό σημαίνει ότι οι πολιτικές που εστιάζουν στην αντιμετώπιση της φτώχειας μέσω της μείωσης της ανεργίας δεν μπορούν παρά να έχουν από μόνες τους μειωμένη επίδραση στην άμβλυνση της φτώχειας στη χώρα. Αντίθετα, αυτό το οποίο είναι αναγκαίο είναι οι πολιτικές για την αντιμετώπιση της ανεργίας να συνοδεύονται από πολιτικές ενίσχυσης των εισοδημάτων που στοχεύουν στη μείωση του κινδύνου φτώχειας που αντιμετωπίζουν οι εργαζόμενοι. Οι πολιτικές αυτές κρίνονται αναγκαίες για την ουσιαστική μείωση της φτώχειας στην Ελλάδα.

Στα διαγράμματα 4.3 και 4.4 απεικονίζεται η συνεισφορά στη φτώχεια με βάση την επαγγελματική κατάσταση του ατόμου και του υπεύθυνου του νοικοκυριού στην Αττική. Όπως και στο σύνολο της χώρας, η συμβολή των εργαζομένων στη συνολική φτώχεια είναι σημαντική. Το 35,2% των φτωχών ατόμων (16 ετών και άνω) είναι εργαζόμενοι. Αντίστοιχα το 53,6% των φτωχών ατόμων ζουν σε νοικοκυριά με υπεύθυνο εργαζόμενο. Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι στην Αττική η συνεισφορά των μισθωτών του μη αγροτικού τομέα στη φτώχεια είναι αυξημένη σε σχέση με το σύνολο της χώρας. Αυτό αντανακλά τη μικρή συμμετοχή των αγροτών στους εργαζόμενους στην ευρύτερη περιοχή της πρωτεύουσας. Συγκεκριμένα, το 14,9% των φτωχών ατόμων στην Αττική είναι μισθωτοί του μη αγροτικού τομέα (έναντι του 11,5% για το σύνολο της χώρας). Αντίστοιχα το 22,8% των φτωχών ανήκει σε νοικοκυριά με υπεύθυνο μισθωτό του μη αγροτικού τομέα (έναντι του 18,7% για το σύνολο της χώρας).

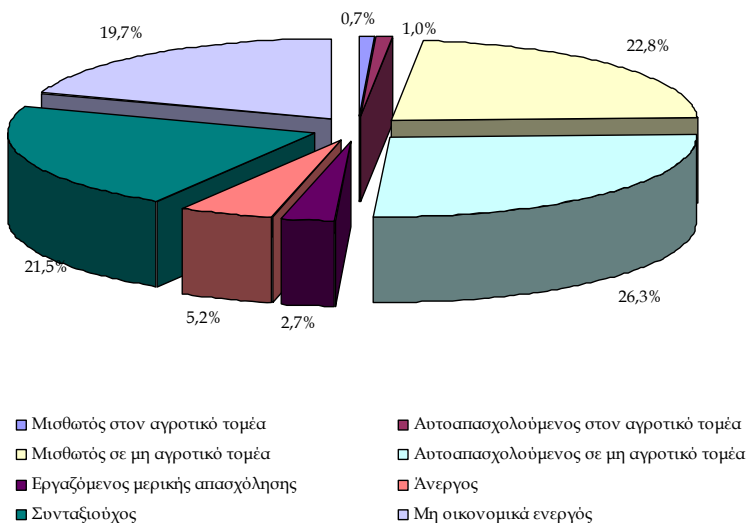
Με βάση τα προαναφερθέντα ευρήματα, είναι προφανές ότι το πρόβλημα των εργαζόμενων φτωχών είναι ιδιαίτερα έντονο τόσο στην Αττική όσο και στο σύνολο της ελληνικής επικράτειας. Όπως αναφέρθηκε και στην εισαγωγή, τα στοιχεία που χρησιμοποιούνται στην παρούσα μελέτη χαρακτηρίζονται από μία χρονική υστέρηση περίπου 3 ετών. Συνεπώς, αν λάβει κανείς υπόψη τις πρόσφατες εξελίξεις στην αγορά εργασίας που οδηγούν στην περαιτέρω ελαστικοποίηση των εργασιακών σχέσεων, την αύξηση της επισφαλούς εργασίας και τη μείωση των μισθών, η φτώχεια των εργαζομένων θα είναι πιο έντονη την περίοδο που διανύουμε και αναμένεται να επιδεινωθεί τα επόμενα χρόνια.

Διάγραμμα 4.3: Συνεισφορά στη φτώχεια με βάση την επαγγελματική κατάσταση του ατόμου (16 ετών και άνω), Αττική, 2008 (εισοδήματα 2007)

Πηγή: Παπαθεοδώρου και Δαφέρμος (2010)

Διάγραμμα 4.4: Συνεισφορά στη φτώχεια με βάση την επαγγελματική κατάσταση υπευθύνου του νοικοκυριού, Αττική, 2008 (εισοδήματα 2007)

Πηγή: Παπαθεοδώρου και Δαφέρμος (2010)

Στον πίνακα 4.2 εξετάζουμε συγκριτικά το πώς η υλική αποστέρηση που βιώνουν τα άτομα άνω των 17 ετών επηρεάζεται από την επαγγελματική τους κατάσταση στην Ελλάδα και την ΕΕ των 15 και των 27. Μία πρώτη διαπίστωση είναι ότι οι άνεργοι στην Ελλάδα αντιμετωπίζουν σε γενικές γραμμές μικρότερο κίνδυνο υλικής αποστέρησης σε σχέση με τους ανέργους στην ΕΕ-15 και την ΕΕ-27. Αυτό, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, πιθανότατα οφείλεται στη στήριξη που παρέχουν στην Ελλάδα η οικογενειακά και συγγενικά δίκτυα, που εξασφαλίζουν την ικανοποίηση αρκετών από τις βασικές ανάγκες των ατόμων που δεν εργάζονται. Τα δίκτυα αυτά δεν είναι το ίδιο έντονα στις περισσότερες από τις χώρες της ΕΕ. Θα πρέπει όμως να σημειωθεί ότι σε όρους ακραίας υλικής αποστέρησης που αντιμετωπίζουν οι άνεργοι, οι διαφορές μεταξύ Ελλάδας και ΕΕ παύουν να υφίστανται. Συγκεκριμένα, το ποσοστό των ανέργων που βιώνει ακραία υλική αποστέρηση είναι αντίστοιχο με το μέσο όρο των χωρών της ΕΕ.

Πίνακας 4.2: Υλική αποστέρηση και ακραία υλική αποστέρηση με βάση την επαγγελματική κατάσταση του ατόμου (18 ετών και άνω), Ελλάδα και ΕΕ, 2008 (εισοδήματα 2007)

		Εργαζόμενος	Άνεργος	Συνταξιούχος	Μη οικονομικά ενεργός
Ελλάδα	Υλική αποστέρηση	18,7	57,8	29,2	39,7
	Ακαραία υλική αποστέρηση	7,7	22,6	13,3	14,6
ΕΕ-15	Υλική αποστέρηση	10,3	64,2	20,7	40,4
	Ακαραία υλική αποστέρηση	3,2	19,7	3,1	8,1
ΕΕ-27	Υλική αποστέρηση	12,5	64,4	24,4	41,0
	Ακαραία υλική αποστέρηση	5,6	24,1	7,9	11,6

Πηγή: Eurostat

Από τον πίνακα 4.2 φαίνεται επίσης ότι οι εργαζόμενοι στην Ελλάδα εμφανίζουν πολύ υψηλότερο κίνδυνο υλικής αποστέρησης σε σχέση με τους εργαζομένους στην ΕΕ-15 και στην ΕΕ-27. Προκύπτει, με άλλα λόγια, ότι οι εργαζόμενοι στην Ελλάδα αντιμετωπίζουν πολύ περισσότερες δυσκολίες στην κάλυψη βασικών αναγκών σε σχέση με τους υπόλοιπους Ευρωπαίους εργαζομένους. Ιδιαίτερη αίσθηση επίσης προκαλεί και το υψηλό ποσοστό των συνταξιούχων στην Ελλάδα που αντιμετωπίζουν σημαντικές δυσκολίες στην κάλυψη βασικών αναγκών. Μάλιστα, η ακραία υλική αποστέρηση των συνταξιούχων στη χώρα είναι 13,3% όταν στην ΕΕ-15 το αντίστοιχο ποσοστό είναι 3,1%.

Στον πίνακα 4.3 γίνεται μία ανάλυση της φτώχειας των εργαζομένων άνω των 17 ετών με βάση διάφορα χαρακτηριστικά που θεωρείται ότι επηρεάζουν τους πόρους και το επίπεδο διαβίωσης των ατόμων. Στην Ελλάδα το ποσοστό φτώχειας των εργαζομένων που απασχολούνται με τη μορφή συμβάσεων αορίστου χρόνου είναι 5,1%, όσο ακριβώς και το αντίστοιχο μέσο ποσοστό για την ΕΕ-15 και ΕΕ-27. Αντίθετα, το ποσο-

στό φτώχειας για τους εργαζομένους που απασχολούνται στα πλαίσια συμβάσεων ορισμένου χρόνου είναι σχεδόν τριπλάσιο (16%) στην Ελλάδα. Το ποσοστό αυτό είναι εμφανώς υψηλότερο από το αντίστοιχο στην ΕΕ-15 και στην ΕΕ-27. Συγχρόνως, η χώρα εμφανίζει υπερδιπλάσιο κίνδυνο φτώχειας στους εργαζομένους μερικής απασχόλησης σε σχέση με την υπόλοιπη ΕΕ. Τα στοιχεία αυτά καταδεικνύουν ότι στην Ελλάδα οι ελαστικές σχέσεις εργασίας συνδέονται με αρκετά υψηλότερο κίνδυνο φτώχειας από ό,τι στο σύνολο της ΕΕ.

Πίνακας 4.3: Ποσοστό (%) φτώχειας των εργαζομένων (18 ετών και άνω) στην Ελλάδα και την ΕΕ με βάση διάφορα κριτήρια, 2008 (εισοδήματα 2007)

	Ελλάδα	ΕΕ-15	ΕΕ-27
Είδος συμβολαίου			
Αορίστου χρόνου	5,1	5,1	5,1
Ορισμένου χρόνου	16,0	13,9	13,6
Ωρες εργασίας			
Πλήρης απασχόληση	13,5	6,8	7,4
Μερική απασχόληση	26,0	11,3	12,5
Μήνες απασχόλησης			
Ολόκληρο το προηγούμενο έτος	13,7	7,5	8,0
Λιγότερο από 12 μήνες	22,3	16,5	16,7
Ένταση απασχόλησης νοικοκυριών χωρίς παιδιά			
0-0,5	24,9	16,3	15,8
0,5-1	12,6	8,1	7,8
1	9,2	4,8	5,0
Ένταση απασχόλησης νοικοκυριών με παιδιά			
0-0,5	52,9	39,1	37,8
0,5-1	25,6	17,4	17,3
1	9,7	6,0	6,7
Ηλικία			
18-24	15,5	10,2	10,6
25-54	13,3	7,8	8,3
55-64	19,7	7,3	7,7
65 και άνω	22,2	14,6	15,6
Είδος νοικοκυριού			
Μονομελή νοικοκυριά	9,2	10,6	10,9
Μονογονεϊκά νοικοκυριά με παιδιά	20,9	20,8	21,0
2 ή περισσότεροι ενήλικες χωρίς παιδιά	12,4	4,8	5,1
2 ή περισσότεροι ενήλικες με παιδιά	16,8	9,4	10,2
Επίπεδο εκπαίδευσης			
Πρωτοβάθμια εκπαίδευση ή γυμνάσιο	26,7	14,9	16,6
Λύκειο ή μεταλυκειακή μη τριτοβάθμια εκπαίδευση	11,8	7,2	7,8
Τριτοβάθμια εκπαίδευση	4,0	3,6	3,4

Πηγή: Eurostat

Από τον πίνακα 4.3 προκύπτει επίσης ότι οι εργαζόμενοι πλήρους απασχόλησης αντιμετωπίζουν σχεδόν διπλάσιο κίνδυνο φτώχειας σε σχέση με τους αντίστοιχους εργαζομένους της ΕΕ. Αυτό σημαίνει ότι ακόμα και στα πλαίσια πιο σταθερών μορφών απασχόλησης, οι Έλληνες εργαζόμενοι βρίσκονται σε δυσχερέστερη θέση ως προς τον κίνδυνο της φτώχειας, σε σχέση με τους εργαζομένους στο σύνολο της ΕΕ. Επιπροσθέτως, είναι ενδεικτικό ότι οι εργαζόμενοι στην Ελλάδα χρειάζεται να δουλέψουν αρκετά περισσότερο σε σχέση με τους αντίστοιχους συναδέλφους τους στην ΕΕ προκειμένου να αντιμετωπίσουν τον ίδιο κίνδυνο φτώχειας. Ο κίνδυνος φτώχειας αυτών που εργάζονται στη Ελλάδα για όλο το έτος είναι ελάχιστα χαμηλότερος από τον κίνδυνο φτώχειας αυτών που εργάζονται στην ΕΕ για λιγότερο από 12 μήνες (13,7% έναντι 16,5% και 16,7%). Συγχρόνως, τα άτομα στην Ελλάδα που ανήκουν σε νοικοκυριά χωρίς παιδιά με ένταση απασχόλησης⁸ ίση με 1 αντιμετωπίζουν υψηλότερο κίνδυνο φτώχειας σε σχέση με τα νοικοκυριά στην ΕΕ με ένταση απασχόλησης 0,5-1.

Τόσο στην Ελλάδα όσο και στην ΕΕ ο κίνδυνος φτώχειας των εργαζόμενων ατόμων ηλικίας 65 ετών και άνω είναι υψηλότερος σε σχέση με τις υπόλοιπες ηλικιακές ομάδες. Στην Ελλάδα ιδιαίτερα υψηλός είναι και ο κίνδυνος φτώχειας των εργαζόμενων ατόμων ηλικίας 55-64 ετών (19,7%). Το ποσοστό αυτό είναι σχεδόν τριπλάσιο από το αντίστοιχο για την ΕΕ-15 και την ΕΕ-27. Όσον αφορά τη σύνθεση του νοικοκυριού, τον υψηλότερο κίνδυνο φτώχειας τόσο στην Ελλάδα όσο και στην ΕΕ αντιμετωπίζουν τα άτομα που ανήκουν σε μονογονεϊκά νοικοκυριά με παιδιά. Στην Ελλάδα ιδιαίτερα υψηλά είναι και τα ποσοστά φτώχειας για τις πολυμελείς οικογένειες. Επίσης, ο κίνδυνος φτώχειας για τα εργαζόμενα άτομα που ανήκουν σε νοικοκυριά με 2 ή περισσότερους ενήλικες χωρίς παιδιά είναι σχεδόν τριπλάσιος σε σχέση με αυτόν των αντίστοιχων νοικοκυριών στην ΕΕ-15 και ΕΕ-27. Τέλος, από τα στοιχεία του πίνακα 4.3 προκύπτει ότι τόσο στην Ελλάδα όσο και στην ΕΕ η εκπαίδευση μειώνει τον κίνδυνο φτώχειας των εργαζομένων.

Ο πίνακας 4.4 παρουσιάζει για την Ελλάδα τη μεταβολή των ποσοστών φτώχειας στις παραπάνω κατηγορίες την περίοδο 2003-2008 (εισοδήματα 2002-2007). Συνολικά, την περίοδο αυτή καταγράφεται στη χώρα μια αύξηση του κινδύνου φτώχειας που αντιμετωπίσουν οι εργαζόμενοι κατά 5,9%. Ιδιαίτερα σημαντική είναι η αύξηση του κινδύνου φτώχειας για τους εργαζομένους που απασχολούνται με συμβάσεις αορίστου χρόνου (30,8%). Μεγάλη αύξηση παρουσιάζει και ο κίνδυνος φτώχειας στα άτομα που ανήκουν σε νοικοκυριά με ένταση απασχόλησης μικρότερη της μονάδας καθώς και στα άτομα που δεν εργάστηκαν

8. Για τον ορισμό της έντασης απασχόλησης βλ. ενότητα 2.

ολόκληρο το χρόνο. Αντιθέτως, μείωση εμφανίζει ο κίνδυνος φτώχειας που αντιμετωπίζουν οι εργαζόμενοι που ανήκουν σε νοικοκυριά με 1 παιδί (14,7%). Αυξήθηκε τέλος σημαντικά ο κίνδυνος φτώχειας των μονομελών νοικοκυριών (27,8%) ενώ εμφανής είναι και η αύξηση της φτώχειας στους εργαζόμενους με υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης.

Πίνακας 4.4: Ποσοστιαία (%) μεταβολή του κινδύνου φτώχειας των εργαζομένων (18 ετών και άνω) στην Ελλάδα και την ΕΕ με βάση διάφορα κριτήρια, 2003-2008

	2003	2008	Ποσοστιαία (%) μεταβολή
Σύνολο εργαζομένων	13,5	14,3	5,9
Είδος συμβολαίου			
Αορίστου χρόνου	3,9	5,1	30,8
Ορισμένου χρόνου	15,0	16,0	6,7
Ώρες εργασίας			
Πλήρης απασχόληση	12,6	13,5	7,1
Μερική απασχόληση	26,1	26,0	-0,4
Μήνες απασχόλησης			
Ολόκληρο το προηγούμενο έτος	13,3	13,7	3,0
Λιγότερο από 12 μήνες	16,5	22,3	35,2
Ένταση απασχόλησης νοικοκυριών χωρίς παιδιά			
0-0,5	15,7	24,9	58,6
0,5-1	9,7	12,6	29,9
1	11,6	9,2	-20,7
Ένταση απασχόλησης νοικοκυριών με παιδιά			
0-0,5	36,9	52,9	43,4
0,5-1	20,1	25,6	27,4
1	11,0	9,7	-11,8
Ηλικία			
18-24	15,1	15,5	2,6
25-54	12,3	13,3	8,1
55-64	19,9	19,7	-1,0
65 και άνω	22,1	22,2	0,5
Είδος νοικοκυριού			
Μονομελή νοικοκυριά	7,2	9,2	27,8
Μονογονεϊκά νοικοκυριά με παιδιά	24,5	20,9	-14,7
2 ή περισσότεροι ενήλικες χωρίς παιδιά	11,9	12,4	4,2
2 ή περισσότεροι ενήλικες με παιδιά	15,5	16,8	8,4
Επίπεδο εκπαίδευσης			
Πρωτοβάθμια εκπαίδευση ή γυμνάσιο	24,4	26,7	9,4
Λύκειο ή μεταλυκειακή μη τριτοβάθμια εκπαίδευση	8,3	11,8	42,2
Τριτοβάθμια εκπαίδευση	3,1	4,0	29,0

Πηγή: Eurostat

Στον πίνακα 4.5 παρατίθενται τα ποσοστά φτώχειας με βάση τον κλάδο απασχόλησης του υπευθύνου του νοικοκυριού στην Ελλάδα και

την Αττική. Στο σύνολο της ελληνικής επικράτειας ο υψηλότερος κίνδυνος φτώχειας καταγράφεται στα άτομα που ανήκουν σε νοικοκυριά με υπεύθυνο εργαζόμενο στον αγροτικό κλάδο (41,5%), ενώ ακολουθούν τα άτομα που ζουν σε νοικοκυριά με υπεύθυνο εργαζόμενο στις κατασκευές (29,9%). Πολύ χαμηλός είναι ο κίνδυνος φτώχειας που αντιμετωπίζουν τα μέλη νοικοκυριών με υπεύθυνο εργαζόμενο στην εκπαίδευση, την υγεία και τις κοινωνικές υπηρεσίες, καθώς επίσης και με εργαζόμενο σε χρηματοοικονομικές και ασφαλιστικές υπηρεσίες. Στην Αττική ο κίνδυνος φτώχειας για τα μέλη νοικοκυριών με υπεύθυνο που εργάζεται στον αγροτικό τομέα είναι εμφανώς μικρότερος σε σχέση με το σύνολο της ελληνικής περιφέρειας, αντανακλώντας, όπως ειπώθηκε παραπάνω, τη διαφορετική σύνθεση του εργαζόμενου πληθυσμού στην ευρύτερη περιοχή της πρωτεύουσας. Τον υψηλότερο κίνδυνο φτώχειας εμφανίζουν τα μέλη νοικοκυριών τον οποίων ο υπεύθυνος εργάζεται στον τομέα των κατασκευών (22,4%). Στην Αττική ο χαμηλότερος κίνδυνος φτώχειας καταγράφεται στα νοικοκυριά με υπεύθυνο εργαζόμενο στον κλάδο των επικοινωνιών.

Πίνακας 4.5: Ποσοστό (%) φτώχειας με βάση τον κλάδο απασχόλησης του υπευθύνου του νοικοκυριού, Ελλάδα και Αττική, 2008 (εισοδήματα 2007)

Κλάδος οικονομικής δραστηριότητας	Ελλάδα	Αττική
Αγροτικός	41,5	21,5
Βιομηχανικός	16,3	9,3
Κατασκευές	29,9	22,4
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο	20,4	17,1
Μεταφορές	13,9	4,3
Ξενοδοχεία και υπηρεσίες υγείας	22,7	13,9
Επικοινωνίες	6,9	0,9
Χρηματοοικονομικές και ασφαλιστικές υπηρεσίες	2,2	2,6
Υπηρεσίες επιστημονικής υποστήριξης/ real estate	14,4	14,1
Δημόσια διοίκηση και άμυνα	4,2	3,4
Εκπαίδευση	1,9	4,6
Υγεία και κοινωνικές υπηρεσίες	2,0	3,4
Άλλες υπηρεσίες	20,4	13,3

Πηγή: Παπαθεοδώρου και Δαφέρμος (2010)

Τα δεδομένα που παρουσιάστηκαν παραπάνω επιβεβαιώνουν το έντονο πρόβλημα των εργαζόμενων φτωχών τόσο στο σύνολο της ελληνικής επικράτειας όσο και στην περιοχή της Αττικής. Η φτώχεια των εργαζομένων συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με μορφές ελαστικής και επισφαλούς απασχόλησης (μερική εργασία, συμβάσεις ορισμένου χρόνου

κτλ.). Τα τελευταία χρόνια, ήδη πριν την εκδήλωση της οικονομικής κρίσης, έχει καταγραφεί μία επιδείνωση του κινδύνου φτώχειας που αντιμετωπίζουν οι εργαζόμενοι. Επίσης, η συγκριτική ανάλυση έδειξε ότι ως προς τον κίνδυνο φτώχειας οι εργαζόμενοι στην Ελλάδα βρίσκονται σε εμφανώς δυσχερέστερη θέση σε σχέση με την υπόλοιπη ΕΕ. Θα μπορούσε συνεπώς να ειπωθεί ότι οι πολιτικές που εφαρμόστηκαν τα τελευταία χρόνια στη χώρα όχι μόνο δεν άμβλυαν το φαινόμενο της φτώχειας των εργαζομένων, αλλά αντίθετα το επιδείνωσαν. Είναι επίσης σαφές ότι οι πρόσφατες θεσμικές παρεμβάσεις στην αγορά εργασίας που ενισχύουν τις ελαστικές μορφές απασχόλησης αναμένεται να έχουν ιδιαίτερα δυσμενείς επιπτώσεις στον κίνδυνο φτώχειας που αντιμετωπίζουν οι εργαζόμενοι.

5. ΦΤΩΧΕΙΑ ΤΩΝ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΜΕΤΑΒΙΒΑΣΕΙΣ

Στην παρούσα ενότητα διερευνάται η επίδραση των κοινωνικών μεταβιβάσεων στη φτώχεια των εργαζομένων. Είδαμε ήδη στην ενότητα 3 ότι οι διαφοροποιήσεις στα ποσοστά φτώχειας μεταξύ των χωρών της ΕΕ καθορίζονται σε μεγάλο βαθμό από την επίδραση που ασκούν οι κοινωνικές μεταβιβάσεις και γενικά το σύστημα κοινωνικής προστασίας. Εύλογα θα πρέπει να αναρωτηθεί κανείς σε ποιο βαθμό και οι διαφορές μεταξύ των ποσοστών φτώχειας που αντιμετωπίζουν οι εργαζόμενοι αντανακλούν τις διαφορές στο τρόπο οργάνωσης του συστήματος κοινωνικής προστασίας και τη διανεμητική επίδραση των μεταβιβάσεων. Στον πίνακα 5.1 παρουσιάζονται τα ποσοστά φτώχειας πριν και μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις στην Ελλάδα και σε επιλεγμένες χώρες της ΕΕ, με βάση την επαγγελματική κατάσταση του ατόμου και του υπευθύνου του νοικοκυριού.⁹ Συγκεκριμένα, έχει επιλεγεί μία αντιπροσωπευτική χώρα για κάθε καθεστώς ευημερίας: η Σουηδία για το σοσιαλδημοκρατικό κοινωνικό κράτος, η Γερμανία για το συντηρητικό-κορπορατιστικό και η Μ. Βρετανία για το φιλελεύθερο. Με αυτό τον τρόπο καθίσταται δυνατή η σύγκριση του τρόπου με τον οποίο διαφορετικά συστήματα κοινωνικής προστασίας αντιμετωπίζουν τη φτώχεια των εργαζομένων, και να αξιολογηθεί συγκριτικά η αποδοτικότητα του συστήματος κοινωνικής προστασίας της Ελλάδας.

9. Για παρόμοιες αναλύσεις που αφορούν προηγούμενα έτη βλ. Παπαθεοδώρου και Πετμεζίδου (2004, 2005) και Παπαθεοδώρου κ.α. (2008).

Εστιάζοντας αρχικά στον κίνδυνο φτώχειας που αντιμετωπίζουν οι μισθωτοί και οι αυτοαπασχολούμενοι στον αγροτικό τομέα, μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι τα ποσοστά φτώχειας στην Ελλάδα πριν τις κοινωνικές μεταβιβάσεις είναι εμφανώς υψηλότερα από τα αντίστοιχα ποσοστά στις υπόλοιπες 3 χώρες της ΕΕ. Οι κοινωνικές μεταβιβάσεις μειώνουν τον κίνδυνο φτώχειας στην ομάδα αυτή των εργαζομένων κυρίως μέσω των συντάξεων. Αντίθετα, στις υπόλοιπες χώρες η αντίστοιχη μείωση του κινδύνου φτώχειας επέρχεται κυρίως μέσω των λοιπών κοινωνικών μεταβιβάσεων. Σε κάθε περίπτωση η μείωση είναι αρκετά περιορισμένη με αποτέλεσμα τα άτομα που είτε τα ίδια είτε ο υπεύθυνος του νοικοκυριού στο οποίο ζουν εργάζεται στον αγροτικό τομέα, να αντιμετωπίζουν μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις πολύ υψηλότερο κίνδυνο φτώχειας στην Ελλάδα σε σχέση αυτόν που αντιμετωπίζουν στις υπόλοιπες 3 χώρες της ΕΕ.

Η εικόνα διαφοροποιείται κάπως όταν εστιάζουμε στους εργαζόμενους του μη αγροτικού τομέα καθώς και σε αυτούς που εργάζονται υπό το καθεστώς της μερικής απασχόλησης. Πριν τις κοινωνικές μεταβιβάσεις τα ποσοστά φτώχειας στην Ελλάδα για τις συγκεκριμένες κατηγορίες εργαζομένων διαφέρουν ελάχιστα από τα αντίστοιχα ποσοστά φτώχειας που καταγράφονται στη Μ. Βρετανία, τη Γερμανία και τη Σουηδία. Εντούτοις, ο κίνδυνος φτώχειας στην ομάδα αυτή εμφανίζεται αρκετά υψηλότερος στην Ελλάδα μετά την παροχή των κοινωνικών μεταβιβάσεων.

Ειδικότερα, ο κίνδυνος φτώχειας των εργαζομένων σε μη αγροτικό τομέα στην Ελλάδα είναι 14,1 % πριν τις κοινωνικές μεταβιβάσεις, ενώ μετά από αυτές μειώνεται στο 7,6%. Επίσης, με βάση το επάγγελμα του υπεύθυνου του νοικοκυριού, το αντίστοιχο ποσοστό φτώχειας μειώνεται από 12,8% πριν τις κοινωνικές μεταβιβάσεις σε μόλις 10,3% μετά τις μεταβιβάσεις. Αντίθετα, στη Σουηδία, για παράδειγμα, η αντίστοιχη μείωση του κινδύνου φτώχειας με βάση το επάγγελμα του ίδιου του ατόμου είναι από 16,8% σε 5,2% και με βάση το επάγγελμα του υπευθύνου του νοικοκυριού από 19,1% σε 5,2%.

Οι παραπάνω διαφορές αποτυπώνονται καλύτερα με τη βοήθεια του διαγράμματος 5.1. Στο συγκεκριμένο διάγραμμα απεικονίζονται στις χώρες που μελετάμε οι ποσοστιαίες μεταβολές που επιφέρουν οι κοινωνικές μεταβιβάσεις (συνολικές και ανά κατηγορία) στον κίνδυνο φτώχειας που αντιμετωπίζουν τα μέλη νοικοκυριών με υπεύθυνο εργαζόμενο σε μη αγροτικό τομέα. Μπορεί εύκολα να παρατηρήσει κανείς ότι υπάρχει μεγάλη διαφορά ως προς την αποτελεσματικότητα των λοιπών κοινωνικών μεταβιβάσεων στη μείωση της φτώχειας μεταξύ της Ελλάδας και των υπολοίπων χωρών. Στην Ελλάδα η ποσοστιαία μείωση του κινδύνου φτώχειας στην ομάδα αυτή λόγω των λοιπών κοινωνι-

κών μεταβιβάσεων είναι 11,2%, ενώ στις υπόλοιπες χώρες η αντίστοιχη μείωση ξεπερνά το 20%. Αντίθετα, μικρές είναι οι διαφοροποιήσεις που παρατηρούνται ως προς τη διανεμητική επίδραση των συντάξεων. Συνεπώς, η μικρή επίδραση που εμφανίζουν στην Ελλάδα οι συνολικές κοινωνικές μεταβιβάσεις στη μείωση του κινδύνου φτώχειας στην ουσία αντανακλά τη χαμηλή διανεμητική επίδραση των λοιπών κοινωνικών μεταβιβάσεων.

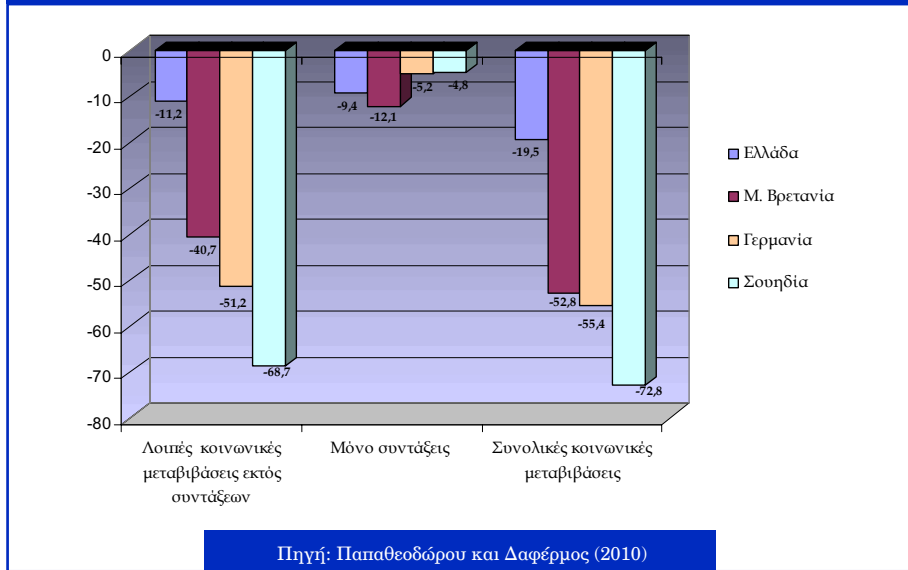
Εργαζομένη κατάσταση	Ατομο				Υπερήλικες νοικοκυριά			
	Πριν τις κοινωνικές μεταβιβάσεις	Μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις εκτός συντάξεων	Μετά τις συντάξεις πριν τις λοιπές μεταβιβάσεις	Μετά τις συντάξεις και κοινωνικές μεταβιβάσεις	Πριν τις κοινωνικές μεταβιβάσεις	Μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις εκτός συντάξεων	Μετά τις συντάξεις πριν τις λοιπές μεταβιβάσεις	Μετά τις συντάξεις και κοινωνικές μεταβιβάσεις
Ελλάδα								
Μισθολός στον αγροτικό τομέα	42,1	41,5	30,0	29,4	41,9	40,1	36,1	34,3
Αυτοαπασχολούμενος στον αγροτικό τομέα	54,0	50,0	41,3	36,5	52,7	48,5	47,5	42,5
Μισθολός σε μη αγροτικό τομέα	14,1	12,0	9,3	7,6	12,8	11,4	11,6	10,3
Αυτοαπασχολούμενος σε μη αγροτικό τομέα	27,7	25,9	24,0	22,6	29,1	27,8	27,6	25,8
Εργαζόμενος μερικής απασχόλησης	42,6	40,1	29,0	27,2	41,5	38,6	32,8	31,6
Άνεργος	53,2	49,3	35,3	31,2	61,7	59,7	49,6	40,5
Συνταξιούχος	79,5	76,9	24,0	19,6	75,5	72,3	22,4	18,5
Μη οικονομικά ενεργός	52,5	48,9	31,0	26,1	63,2	56,8	39,4	29,7
Μ. Ήπειρο								
Μισθολός στον αγροτικό τομέα	17,7	12,1	14,5	6,3	31,2	18,8	27,7	13,2
Αυτοαπασχολούμενος στον αγροτικό τομέα	27,7	21,7	23,0	17,0	33,5	24,3	30,4	21,1
Μισθολός σε μη αγροτικό τομέα	11,2	7,5	8,4	4,7	12,9	7,7	11,4	6,1
Αυτοαπασχολούμενος σε μη αγροτικό τομέα	28,6	21,5	26,0	19,0	30,5	21,4	28,8	19,8
Εργαζόμενος μερικής απασχόλησης	31,8	23,1	22,1	12,7	37,2	23,4	29,6	14,8
Άνεργος	79,8	62,9	74,4	54,6	85,9	74,6	82,1	70,7
Συνταξιούχος	91,9	90,5	39,6	31,5	89,4	87,5	38,6	30,5
Μη οικονομικά ενεργός	60,4	41,0	55,8	33,5	76,4	50,8	72,9	44,8
Ιερίον								
Μισθολός στον αγροτικό τομέα	20,9	10,5	18,7	8,1	27,2	14,5	27,2	12,8
Αυτοαπασχολούμενος στον αγροτικό τομέα	22,1	15,0	16,3	9,3	28,3	21,9	19,7	13,2
Μισθολός σε μη αγροτικό τομέα	12,5	7,3	10,7	5,5	12,4	6,1	11,8	5,5
Αυτοαπασχολούμενος σε μη αγροτικό τομέα	16,2	11,1	15,2	10,0	17,5	10,7	16,9	10,1
Εργαζόμενος μερικής απασχόλησης	26,1	16,6	21,8	12,1	33,0	17,9	30,3	15,1
Άνεργος	82,2	59,5	79,8	55,8	88,1	61,9	87,2	60,3
Συνταξιούχος	92,8	90,8	18,5	13,6	91,9	89,5	19,0	13,5
Μη οικονομικά ενεργός	46,2	32,8	37,9	24,2	64,0	43,7	60,4	39,7
Σπορτία								
Μισθολός στον αγροτικό τομέα	17,8	11,1	17,8	11,1	30,5	14,5	30,5	14,5
Αυτοαπασχολούμενος στον αγροτικό τομέα	18,5	18,5	18,5	18,5	15,0	15,0	15,0	15,0
Μισθολός σε μη αγροτικό τομέα	16,8	6,2	10,3	5,2	19,1	6,0	18,2	5,2
Αυτοαπασχολούμενος σε μη αγροτικό τομέα	30,6	19,8	27,3	16,4	30,4	17,5	28,5	15,4
Εργαζόμενος μερικής απασχόλησης	35,6	15,6	28,6	9,2	36,1	15,0	31,1	10,6
Άνεργος	57,0	33,6	54,9	31,7	70,1	40,6	68,6	39,4
Συνταξιούχος	92,1	86,8	28,9	15,2	93,1	89,6	27,3	15,8
Μη οικονομικά ενεργός	56,7	32,0	54,0	25,8	76,7	43,2	72,6	35,2

Πηγή: Παπαθεοδώρου και Δαφτέρμος (2010)

Παρόμοια εικόνα καταγράφεται σε γενικές γραμμές και ως προς τον κίνδυνο φτώχειας που αντιμετωπίζουν οι αυτοαπασχολούμενοι στο μη αγροτικό τομέα. Πριν τις κοινωνικές μεταβιβάσεις ο κίνδυνος φτώχειας που εμφανίζουν στην Ελλάδα οι αυτοαπασχολούμενοι στον αγροτικό

τομέα είναι 27,1%. Αντίστοιχα, ο κίνδυνος φτώχειας που αντιμετωπίζουν για τα εισοδήματα πριν τις κοινωνικές μεταβιβάσεις τα μέλη νοικοκυριών με υπεύθυνο αυτοαπασχολούμενο στον μη αγροτικό τομέα είναι 29.1% . Τα ποσοστά αυτά δε διαφοροποιούνται σημαντικά σε σχέση με τα αντίστοιχα στις υπόλοιπες υπό μελέτη χώρες.

Διάγραμμα 5.1: Ποσοστιαία μεταβολή (%) στη φτώχεια των νοικοκυριών με υπεύθυνο μισθωτό (σε μη αγροτικό τομέα), λόγω των κοινωνικών μεταβιβάσεων στην Ελλάδα και επλεγμένες χώρες της ΕΕ, 2008 (εισοδήματα 2007)

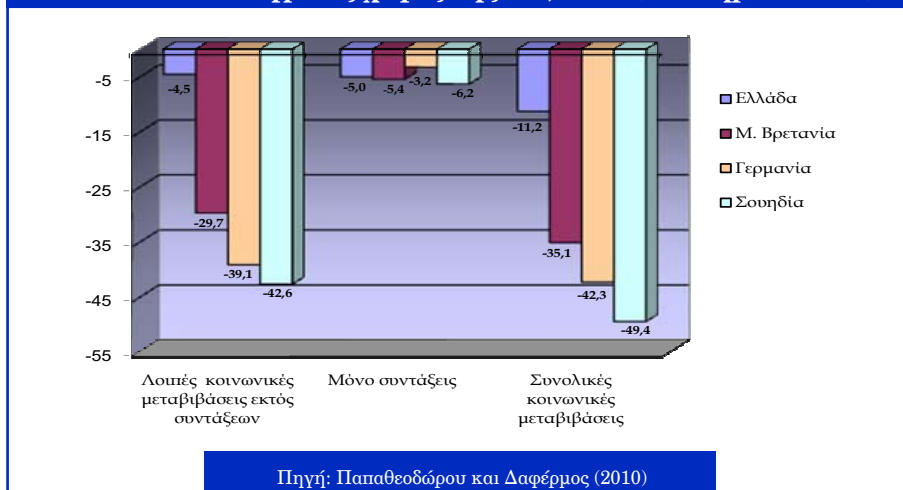

Μετά όμως τις κοινωνικές μεταβιβάσεις, τα παραπάνω ποσοστά μειώνονται αντιστοίχως σε μόλις 22,6% (ως προς το άτομο) και 25,8% (ως προς τον υπεύθυνο του νοικοκυριού) όταν στη Γερμανία και τη Σουηδία δεν ξεπερνούν το 10-11%. Από το διάγραμμα 5.2 μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι και στην περίπτωση των αυτοαπασχολούμενων οι λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις στην Ελλάδα έχουν ελάχιστη επίδραση στα ποσοστά φτώχειας σε σύγκριση με τις υπόλοιπες χώρες.

Σε αντίστοιχες διαπιστώσεις μας οδηγούν και οι εκτιμήσεις του κινδύνου φτώχειας των εργαζομένων υπό το καθεστώς της μερικής απασχόλησης ή των μελών νοικοκυριών με υπεύθυνο εργαζόμενο μερικής απασχόλησης. Ενώ για το εισόδημα πριν από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις δεν προκύπτουν έντονες διαφορές μεταξύ της Ελλάδας και των υπολοίπων χωρών ως προς στον κίνδυνο φτώχειας που αντιμετωπίζει η πληθυσμιακή αυτή ομάδα, μετά τις μεταβιβάσεις ο κίνδυνος φτώχειας στην Ελλάδα είναι σχεδόν τριπλάσιος από αυτόν των άλλων χωρών. Και

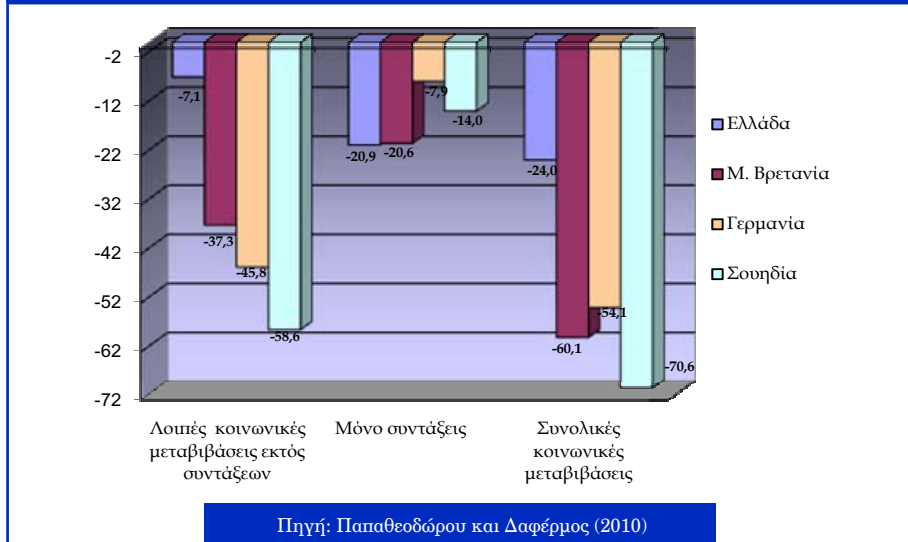
σε αυτή την περίπτωση διαπιστώνουμε ότι οι διαφορές στον κίνδυνο φτώχειας με βάση το συνολικό διαθέσιμο εισόδημα οφείλονται στη χαμηλή αποτελεσματικότητα που έχουν οι λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις στην Ελλάδα, σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες (βλ. διάγραμμα 5.3).

Διάγραμμα 5.2: Ποσοστιαία μεταβολή (%) στη φτώχεια των νοικοκυριών με υπεύθυνο αυτοαπασχολούμενο (σε μη αγροτικό τομέα), λόγω των κοινωνικών μεταβιβάσεων στη Ελλάδα και επλεγμένες χώρες της ΕΕ, 2008 (εισοδήματα 2007)

Επιπρόσθετα, με βάση τα διαγράμματα 5.1-5.3, αξίζει κανείς να επισημάνει τις διαφοροποιήσεις που παρατηρούνται μεταξύ των καθεστώτων ευημερίας όσον αφορά την επίδραση των λοιπών κοινωνικών μεταβιβάσεων στη φτώχεια των εργαζομένων. Είναι εμφανές ότι στη Σουηδία, που αντιπροσωπεύει το σοσιαλδημοκρατικό καθεστώς ευημερίας, η αποτελεσματικότητα των λοιπών κοινωνικών μεταβιβάσεων είναι υψηλότερη από ό,τι στη Γερμανία, που θεωρείται τυπικός αντιπρόσωπος του συντηρητικού-κορπορατιστικού μοντέλου. Αντίστοιχα, η Γερμανία εμφανίζεται ως περισσότερο αποτελεσματική στη μείωση της φτώχειας των εργαζομένων μέσω των κοινωνικών μεταβιβάσεων σε σχέση με τη Βρετανία, που έχει αναπτύξει φιλελεύθερο προνοιακό καθεστώς. Με βάση τα παραπάνω ευρήματα, μπορεί κανείς να διαπιστώσει τον πρωτεύοντα ρόλο που παίζει ο τρόπος οργάνωσης του συστήματος κοινωνικής προστασίας στην καταπολέμηση της φτώχειας στην εργασία. Τα συστήματα κοινωνικής προστασίας που βρίσκονται κοντά στο σοσιαλδημοκρατικό πρότυπο εμφανίζονται ως τα πλέον αποτελεσματικά στην άμβλυνση του κινδύνου φτώχειας των εργαζομένων.

Διάγραμμα 5.3: Ποσοστιαία μεταβολή (%) στη φτώχεια των νοικοκυριών με υπεύθυνο εργαζόμενο μερικής απασχόλησης, λόγω των κοινωνικών μεταβιβάσεων στην Ελλάδα και επλεγμένες χώρες της ΕΕ, 2008(εισοδήματα 2007)

Προτού προχωρήσουμε στην παρουσίαση ορισμένων επιπρόσθετων εκτιμήσεων για την επίδραση των κοινωνικών μεταβιβάσεων στον κίνδυνο φτώχειας που αντιμετωπίζουν οι εργαζόμενοι σε Ελλάδα και Αττική, είναι αναγκαίο να γίνουν δύο επιπρόσθετες επισημάνσεις σε σχέση με τα ποσοστά φτώχειας του πίνακα 5.1. Πρώτον, ιδιαίτερη αίσθηση προκαλούν οι εκτιμήσεις που αφορούν τη φτώχεια των ανέργων πριν τις κοινωνικές μεταβιβάσεις στη Μ. Βρετανία και τη Γερμανία, η οποία ξεπερνά το 79%. Στην Ελλάδα τα αντίστοιχα ποσοστά κυμαίνονται μεταξύ 50-60%. Αυτό είναι ένα επιπρόσθετο στοιχείο που, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, αντανακλά σε μεγάλο βαθμό το σημαντικό ρόλο που παίζουν στη χώρα τα συγγενικά και οικογενειακά δίκτυα, περιορίζοντας τον κίνδυνο φτώχειας στις περιπτώσεις έλλειψης απασχόλησης. Κάτι τέτοιο συναντάται σε πολύ μικρότερο βαθμό σε χώρες όπως η Μ. Βρετανία και η Γερμανία. Είναι μάλιστα ενδεικτικό ότι ακόμα και μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις, η Ελλάδα παρουσιάζει ποσοστά φτώχειας των ανέργων παρόμοια με αυτά της Σουηδίας, που χαρακτηρίζεται από ένα πολύ αποτελεσματικό σύστημα κοινωνικής προστασίας.

Δεύτερον, οι συνταξιούχοι στην Ελλάδα δεν αντιμετωπίζουν πολύ υψηλότερο κίνδυνο φτώχειας σε σχέση με τους συνταξιούχους στη Σουηδία και Γερμανία. Αυτό οφείλεται τόσο στο ότι ο κίνδυνος φτώχειας για τα εισοδήματα πριν τις κοινωνικές μεταβιβάσεις είναι σχετικά χαμηλότε-

ρος στην Ελλάδα σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες, όσο και στο ότι η διανεμητική επίδραση των συντάξεων ως προς την αντιμετώπιση της φτώχειας εμφανίζεται να είναι σε γενικές γραμμές ικανοποιητική. Θα πρέπει όμως να σημειωθεί ότι ο κίνδυνος φτώχειας που αντιμετωπίζουν οι συνταξιούχοι στη χώρα έχει μειωθεί σημαντικά την τελευταία δεκαετία. Η τάση αυτή ενδεχομένως να αντιστραφεί ως αποτέλεσμα των πρόσφατων περικοπών στο εισόδημα των συνταξιούχων στο πλαίσιο του προγράμματος λιτότητας και δημοσιονομικής πειθαρχίας. Επίσης, αξίζει να επισημανθεί ότι στη Μ. Βρετανία ο κίνδυνος φτώχειας των συνταξιούχων είναι ιδιαίτερα υψηλός (πάνω από 30%). Αυτό πιθανά αντανάκλα τις αρνητικές επιπτώσεις της προώθησης και ανάπτυξης κεφαλαιοποιητικών συστημάτων ασφάλισης στη Μ. Βρετανία κατά τις τελευταίες δεκαετίες.

Πίνακας 5.2: Ποσοστό (%) φτώχειας με βάση την επαγγελματική κατάσταση πριν και μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις, Αττική, 2008 (εισοδήματα 2007)

Επαγγελματική κατάσταση	Ατομο			
	Πριν τις κοινωνικές μεταβιβάσεις	Μετά τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις εκτός συντάξεων	Μετά τις συντάξεις και πριν τις λοιπές μεταβιβάσεις	Μετά τις συνολικές μεταβιβάσεις
Μισθωτός στον αγροτικό τομέα	32,4	32,4	21,1	21,1
Αυτοαπασχολούμενος στον αγροτικό τομέα	12,0	12,0	12,0	12,0
Μισθωτός σε μη αγροτικό τομέα	10,1	8,5	6,5	5,2
Αυτοαπασχολούμενος σε μη αγροτικό τομέα	22,5	22,0	20,4	19,9
Εργαζόμενος μερικής απασχόλησης	34,2	33,5	20,4	20,4
Άνεργος	49,0	46,5	22,6	20,2
Συνταξιούχος	76,7	75,0	13,1	9,9
Μη οικονομικά ενεργός	52,0	49,2	23,5	19,9
Επαγγελματική κατάσταση	Υπεύθυνος νοικοκυριού			
	Πριν τις κοινωνικές μεταβιβάσεις	Μετά τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις εκτός συντάξεων	Μετά τις συντάξεις και πριν τις λοιπές μεταβιβάσεις	Μετά τις συνολικές μεταβιβάσεις
Μισθωτός στον αγροτικό τομέα	39,3	39,3	29,1	29,1
Αυτοαπασχολούμενος στον αγροτικό τομέα	22,3	22,3	22,3	22,3
Μισθωτός σε μη αγροτικό τομέα	9,0	7,7	8,0	6,8
Αυτοαπασχολούμενος σε μη αγροτικό τομέα	23,1	22,8	22,2	22,0
Εργαζόμενος μερικής απασχόλησης	29,0	29,0	21,5	21,5
Άνεργος	55,3	46,3	37,1	28,0
Συνταξιούχος	74,2	71,7	13,7	10,5
Μη οικονομικά ενεργός	61,5	57,4	31,6	25,8

Πηγή: Παπαθεοδώρου και Δαφέρμος (2010)

Πίνακας 5.3: Ποσοστό (%) φτώχειας με βάση τον κλάδο απασχόλησης του υπεύθυνου του νοικοκυριού πριν και μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις, Ελλάδα και Αττική, 2008 (εισοδήματα 2007)

Κλάδος απασχόλησης του υπεθύνου του νοικοκυριού	Πριν τις κοινωνικές μεταβιβάσεις	Μετά τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις εκτός συντάξεων	Μετά τις συντάξεις και πριν τις λοιπές μεταβιβάσεις	Μετά τις συνολικές μεταβιβάσεις
Ελλάδα				
Αγροτικός	52,4	48,0	45,9	41,5
Βιομηχανικός	18,7	17,4	18,1	16,3
Κατασκευές	34,4	32,2	32,4	29,9
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο	24,1	22,3	22,2	20,4
Μεταφορές	17,5	17,3	15,1	13,9
Ξενοδοχεία και υπηρεσίες υγείας	27,1	24,7	25,5	22,7
Επικοινωνίες	6,9	6,9	6,9	6,9
Χρηματοοικονομικές και ασφαλιστικές υπηρεσίες	2,2	2,2	2,2	2,2
Υπηρεσίες επιστημονικής υποστήριξης/real estate	16,2	15,8	14,4	14,4
Δημόσια διοίκηση και άμυνα	5,8	4,5	5,0	4,2
Εκπαίδευση	3,7	3,2	2,5	1,9
Υγεία και κοινωνικές υπηρεσίες	2,0	2,0	2,0	2,0
Άλλες υπηρεσίες	26,1	22,3	24,2	20,4
Αττική				
Αγροτικός	26,7	26,7	21,5	21,5
Βιομηχανικός	9,3	9,3	9,3	9,3
Κατασκευές	25,9	23,4	24,9	22,4
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο	20,6	20,1	17,6	17,1
Μεταφορές	4,3	4,3	4,3	4,3
Ξενοδοχεία και υπηρεσίες υγείας	16,3	13,9	16,3	13,9
Επικοινωνίες	0,9	0,9	0,9	0,9
Χρηματοοικονομικές και ασφαλιστικές υπηρεσίες	2,6	2,6	2,6	2,6
Υπηρεσίες επιστημονικής υποστήριξης/real estate	15,9	15,2	14,1	14,1
Δημόσια διοίκηση και άμυνα	4,8	3,4	4,8	3,4
Εκπαίδευση	10,1	8,2	6,5	4,6
Υγεία και κοινωνικές υπηρεσίες	3,4	3,4	3,4	3,4
Άλλες υπηρεσίες	17,0	13,3	17,0	13,3
Πηγή: Παπαθεοδώρου και Δαφέρμος (2010)				

Ο πίνακας 5.2 απεικονίζει τα ποσοστά φτώχειας στην Αττική για τα εισοδήματα πριν και μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις, με βάση την επαγγελματική κατάσταση του ατόμου και του υπευθύνου του νοικοκυριού. Σε γενικές γραμμές, η αποτελεσματικότητα των κοινωνικών μεταβιβάσεων είναι παρόμοια με αυτή που διαπιστώθηκε παραπάνω για το σύνολο της χώρας. Αξίζει όμως κανείς να επισημάνει ότι στην Αττική υπάρχει μία μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα στη μείωση της φτώχειας των συνταξιούχων σε σχέση με το σύνολο της ελληνικής περιφέρειας. Αυτό, όπως σχολιάστηκε παραπάνω, αντανακλά σε γενικές γραμμές τη διαφορετική σύνθεση του πληθυσμού στην ευρύτερη περιοχή της πρωτεύουσας, όπου υπάρχει αναλογικά πολύ χαμηλότερο ποσοστό χαμηλοσυνταξιούχων (όπως αγρότες) και υψηλότερο ποσοστό συνταξιούχων με σχετικά προνομιακές συντάξεις (όπως δημόσιοι υπάλληλοι, εργαζόμενοι

σε Τράπεζες και ΔΕΚΟ, γιατροί, νομικοί κλπ). Επίσης, στην Αττική καταγράφεται μια υψηλότερη μείωση στη φτώχεια των ανέργων. Πάντως, και στην Αττική οι λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις εμφανίζονται να έχουν ιδιαίτερα ασθενή επίδραση στη μείωση του κινδύνου φτώχειας που αντιμετωπίζουν οι εργαζόμενοι.

Στον πίνακα 5.3 παρουσιάζεται η επίδραση των κοινωνικών μεταβιβάσεων (συνολικών και ανά κατηγορία) στον κίνδυνο φτώχειας, με βάση τον κλάδο απασχόλησης του υπευθύνου του νοικοκυριού. Στο σύνολο της ελληνικής επικράτειας δεν εντοπίζεται κάποιος κλάδος απασχόλησης στον οποίο να καταγράφεται κάποια σημαντική μείωση του κινδύνου φτώχειας λόγω των κοινωνικών μεταβιβάσεων. Αντίθετα, υπάρχουν κλάδοι στους οποίους οι κοινωνικές μεταβιβάσεις δεν εμφανίζεται να έχουν καμία επίπτωση στη μείωση της φτώχειας (π.χ. επικοινωνίες και ασφαλιστικές και χρηματοοικονομικές υπηρεσίες). Πρόκειται όμως για κλάδους που εμφανίζουν ιδιαίτερα χαμηλό κίνδυνο φτώχειας. Μοναδική εξαίρεση αποτελεί ίσως στην Αττική η αξιοπρόσεκτη μείωση της φτώχειας λόγω των μεταβιβάσεων στα άτομα που ζουν σε νοικοκυριά με υπεύθυνο απασχολούμενο στον κλάδο της εκπαίδευσης. Σε γενικές όμως γραμμές δε διαπιστώνονται ουσιαστικές διαφοροποιήσεις ως προς την παράμετρο αυτή στην Αττική σε σύγκριση με το σύνολο της χώρας.

6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Στόχος της παρούσας μελέτης ήταν η διερεύνηση της φτώχειας και της αποστέρησης που αντιμετωπίζουν οι εργαζόμενοι στην Ελλάδα με ιδιαίτερη έμφαση στην ευρύτερη περιοχή της Αττικής.¹⁰ Η ανάλυση επικεντρώθηκε στην συγκριτική αξιολόγηση και ανάδειξη συγκεκριμένων βασικών διαστάσεων του φαινομένου, δίνοντας έμφαση, μεταξύ άλλων, στη σχέση του κινδύνου φτώχειας που αντιμετωπίζουν οι εργαζόμενοι με το είδος του συμβολαίου εργασίας, την εκπαίδευση του ατόμου, την ένταση εργασίας και τα βασικά χαρακτηριστικά του νοικοκυριού. Η μελέτη επίσης εστίασε στη συγκριτική εξέταση της αποτελεσματικότητας του συστήματος κοινωνικής προστασίας στην άμβλυνση της φτώχειας των εργαζομένων. Παράλληλα, διερευνήθηκε ο βαθμός υλικής αποστέρησης που βιώνουν οι εργαζόμενοι, δηλαδή η δυνατότητα που έχουν να καλύπτουν συγκεκριμένες ανάγκες που σχετίζονται μεταξύ άλλων με τη διατροφή, το χώρο διαμονής και την απόκτηση διαρκών καταναλωτικών αγαθών.

Με βάση τα πιο πρόσφατα διαθέσιμα δεδομένα (του 2008), η Ελλάδα εμφανίζει το υψηλότερο ποσοστό φτώχειας (20,1%) στην ΕΕ-15 και ένα

10. Δόθηκε έτσι η δυνατότητα να προσεγγιστούν οι εκφάνσεις του φαινομένου της φτώχειας στην Αθήνα, εφόσον, όπως επισημάνθηκε παραπάνω, τα διαθέσιμα δεδομένα δεν καθιστούν εφικτή την ανάλυση της φτώχειας και της υλικής αποστέρησης σε χωρικές ενότητες μικρότερες από αυτή των ευρύτερων περιφερειών.

από τα υψηλότερα στην ΕΕ-27. Παρομοίως, στη χώρα καταγράφεται το υψηλότερο χάσμα φτώχειας (24,7%) μεταξύ των χωρών της ΕΕ-15, ενώ ιδιαίτερα υψηλό υπολογίζεται και το ποσοστό της μακροχρόνιας φτώχειας (14%). Τα υψηλά αυτά ποσοστά φτώχειας εμφανίζουν μία διαχρονική σταθερότητα γεγονός που επιβεβαιώνει τις αδυναμίες σχεδιασμού και εφαρμογής κατάλληλων πολιτικών για την άμβλυνση της φτώχειας στη χώρα. Επισημαίνεται ότι οι διαφορές μεταξύ των χωρών ως προς τον κίνδυνο και το χάσμα της φτώχειας, αντανακλούν σε μεγάλο βαθμό διαφορές στα συστήματα κοινωνικής προστασίας.

Διαπιστώνεται ότι ένα μεγάλο ποσοστό των εργαζομένων στην Ελλάδα ζει σε συνθήκες φτώχειας και αποστέρησης. Παρόλο που στο δημόσιο διάλογο η φτώχεια ταυτίζεται με την έλλειψη εργασίας, η μεγάλη πλειοψηφία των φτωχών στη Ελλάδα, αλλά και τις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ,¹¹ είναι εργαζόμενοι και συνταξιούχοι. Σε σχέση όμως με τις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ το πρόβλημα των εργαζόμενων φτωχών εμφανίζεται αρκετά έντονο στη Ελλάδα. Παρόλο που οι άνεργοι στην χώρα εμφανίζουν υψηλότερο κίνδυνο φτώχειας από τους εργαζόμενους, μόλις το 7,5% των φτωχών ηλικίας 16 ετών και άνω είναι άνεργοι. Αντιθέτως το 38,6% των φτωχών ατόμων στο σύνολο της χώρας και το 35,6% στην περιοχή της Αττικής είναι εργαζόμενοι. Οι διαφορές αυτές είναι ακόμα πιο έντονες όταν επικεντρωθούμε στα χαρακτηριστικά του υπευθύνου του νοικοκυριού. Μόλις το 4,5% των φτωχών στην χώρα ζουν σε νοικοκυριά με υπεύθυνο άνεργο. Η μεγάλη πλειοψηφία των φτωχών στο σύνολο της χώρας (58,5%) και στην περιοχή της Αττικής (52,6%) ζουν σε νοικοκυριά που ο υπεύθυνος εργάζεται. Υψηλό επίσης είναι και το ποσοστό των ατόμων που ζουν σε νοικοκυριά με υπεύθυνο συνταξιούχο.

Ως προς τον κίνδυνο φτώχειας που αντιμετωπίζουν οι εργαζόμενοι, υπάρχουν σημαντικές διαφοροποιήσεις σε σχέση με τη μορφή της απασχόλησης, το είδος της σύμβασης και το χρόνο εργασίας. Ενδεικτικά, οι εργαζόμενοι με μερική απασχόληση ή με απασχόληση στον αγροτικό τομέα αντιμετωπίζουν εξίσου υψηλό κίνδυνο φτώχειας με τους ανέργους. Έτσι, φτωχοί είναι το 16% των εργαζομένων ηλικίας 18 ετών και άνω που απασχολούνται με συμβάσεις ορισμένου χρόνου. Το ποσοστό αυτό είναι υπερτριπλάσιο από αυτό των εργαζομένων που απασχολούνται με συμβάσεις αορίστου χρόνου. Επίσης, το 18,7% των εργαζομένων στην Ελλάδα βιώνουν υλική αποστέρηση, δηλαδή δε δύνανται να ικανοποιήσουν συγκεκριμένες βασικές ανάγκες διαβίωσης.

Το σύστημα κοινωνικής προστασίας στη χώρα εμφανίζεται ιδιαίτερα αναποτελεσματικό ως προς τη μείωση της φτώχειας των εργαζομένων. Η μείωση στον κίνδυνο φτώχειας που επιφέρουν οι κοινωνικές μεταβι-

11. Βλ. Παπαθεοδώρου κ.α. (2008) και Παπαθεοδώρου και Δαφέρμος (2010).

βάσεις σε νοικοκυριά με υπεύθυνο μισθωτό, αυτοαπασχολούμενο και εργαζόμενο μερικής απασχόλησης, κυμαίνεται μεταξύ 11-25%, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό σε χώρες όπως η Γερμανία και η Σουηδία κυμαίνεται μεταξύ 40-70%. Η αναποτελεσματικότητα αυτή των κοινωνικών μεταβιβάσεων στη μείωση του κινδύνου φτώχειας που αντιμετωπίζουν οι εργαζόμενοι, τόσο στο σύνολο της χώρας όσο και στην περιοχή της Αττικής, αντανακλά την πολύ μικρή αναδιανεμητική επίδραση που έχουν οι λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις (δηλαδή τα διάφορα κοινωνικά επιδόματα εκτός συντάξεων).

Τα παραπάνω ερευνητικά ευρήματα παρέχουν χρήσιμες πληροφορίες για τη διαδικασία χάραξης και αξιολόγησης των πολιτικών άμβλυσης της φτώχειας των εργαζομένων. Η οικονομική κρίση και οι επιπτώσεις που αυτή έχει στην αγορά εργασίας, εκτός από την αύξηση της ανεργίας, θα μειώσει περαιτέρω τις αποδοχές των εργαζομένων. Η ελαστικοποίηση των εργασιακών σχέσεων και η μείωση των επιδομάτων και των μισθών που επιβάλλονται στα πλαίσια της δημοσιονομικής προσαρμογής αποτελούν εξελίξεις που θα επιδεινώσουν τη φτώχεια των εργαζομένων. Παράλληλα, η αύξηση της ανεργίας τόσο στο δημόσιο όσο και τον ιδιωτικό τομέα είναι αναμενόμενο ότι θα έχει αρνητικές επιπτώσεις στο ποσοστό φτώχειας στο σύνολο της κοινωνίας.

Η επισφαλής εργασία και οι ελαστικές μορφές απασχόλησης εμφανίζονται να έχουν δυσμενείς επιπτώσεις στον κίνδυνο φτώχειας των εργαζομένων. Η απορρύθμιση της αγοράς εργασίας με την ενίσχυση και προώθηση αυτών των μορφών απασχόλησης, ακόμα και εάν έχουν θετική επίδραση στη μείωση της ανεργίας, δεν μπορούν να βοηθήσουν αποτελεσματικά στη μείωση της φτώχειας. Η μερική απασχόληση και οι συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου δε φαίνεται να μπορούν να παράγουν εισοδήματα που οδηγούν τα άτομα και τις οικογένειές τους με ασφάλεια πάνω από το όριο φτώχειας. Η αντιμετώπιση της φτώχειας των εργαζομένων προϋποθέτει την ενίσχυση μορφών πλήρους και καλά αμειβόμενης απασχόλησης με σταθερότητα στη σχέση εργασίας.

Απαραίτητη κρίνεται η αναμόρφωση του συστήματος κοινωνικής προστασίας στη Ελλάδα, ώστε να καταστεί αποτελεσματικό στην άμβλυση της φτώχειας που αντιμετωπίζουν οι εργαζόμενοι και οι οικογένειές τους. Στο πεδίο αυτό σημαντική βοήθεια μπορεί να προσφέρει η αξιοποίηση της εμπειρίας άλλων χωρών με αποτελεσματικότερα συστήματα κοινωνικής προστασίας στην αντιμετώπιση της φτώχειας και της αποστέρησης. Τα εμπειρικά δεδομένα δεν επιβεβαιώνουν την επίσημη ρητορεία για ανάγκη μεγαλύτερης και καλύτερης στόχευσης των σχετικών πολιτικών, και την παροχή επιδομάτων με έλεγχο των πόρων των δικαιούχων. Συστήματα κοινωνικής προστασίας όπως αυτά των σκανδιναβικών χωρών, με καθολικού χαρακτήρα επιδόματα και παροχές

που δίνονται χωρίς έλεγχο των πόρων του δικαιούχου, αποδεικνύονται πιο αποτελεσματικά στη μείωση του κινδύνου της φτώχειας. Στις χώρες αυτές τα κοινωνικά επιδόματα χρηματοδοτούνται από μία ισχυρά προοδευτική φορολογία με χαμηλή φοροδιαφυγή. Με την παροχή καθολικών επιδομάτων αποφεύγεται ο στιγματισμός, το υψηλό γραφειοκρατικό κόστος, η πόλωση, η αδιαφάνεια και η ανάπτυξη των πελατειακών σχέσεων, καθώς και η δυσκολία πρόσβασης από αυτούς που τα έχουν πραγματικά ανάγκη. Τα τελευταία είναι στοιχεία που χαρακτηρίζουν συστήματα όπως αυτό της Ελλάδας, όπου τα επιδόματα παρέχονται μετά από έλεγχο πόρων των δικαιούχων και κάτω από συγκεκριμένες προϋποθέσεις.

Είναι επίσης αξιοσημείωτο ότι η Ελλάδα είναι ουσιαστικά η μόνη χώρα της ΕΕ-15 στην οποία δεν υφίσταται κάποιο σχήμα ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος.¹² Η ύπαρξη μίας τέτοιας μορφής εισοδήματος σε συνδυασμό με την ενοποίηση των κοινωνικών μεταβιβάσεων θα μπορούσε ενδεχομένως να συμβάλει, κάτω από προϋποθέσεις, στην αντιμετώπιση της φτώχειας στη χώρα, μειώνοντας τον κατακερματισμό της υφιστάμενης επιδοματικής πολιτικής και ενισχύοντας τον καθολικό της χαρακτήρα. Μεταξύ των βασικών παραγόντων που θα κρίνουν την συμβολή μιας τέτοιας πολιτικής είναι το ύψος του συγκεκριμένου εισοδήματος, ο τρόπος καθορισμού των δικαιούχων, οι διαδικασίες χορήγησης και φυσικά ο τρόπος χρηματοδότησής του. Στο πλαίσιο, αυτό κρίσιμης σημασίας κρίνεται και ο καθορισμός παράλληλα ενός κοινωνικού δικτύου ασφαλείας, που θα εξασφαλίζει ότι όλοι οι πολίτες θα έχουν πρόσβαση σε βασικά αγαθά και υπηρεσίες (υγείας, εκπαίδευσης κτλ.), ανεξάρτητα από την επαγγελματική τους κατάσταση και το κοινωνικοοικονομικό τους προφίλ.

Η επιστροφή της ελληνικής οικονομίας σε θετικούς ρυθμούς οικονομικής μεγέθυνσης αποτελεί μία αναγκαία αλλά όχι ικανή συνθήκη για την αντιμετώπιση της φτώχειας.¹³ Μάλιστα, οι όροι διαβίωσης των εργαζομένων πιθανότατα να μη βελτιωθούν σε μια τέτοια περίπτωση, δεδομένου ότι οι επισφαλείς και οι ελαστικές μορφές απασχόλησης είναι πιθανόν να αποτελέσουν χαρακτηριστικό γνώρισμα της αγοράς εργασίας στην Ελλάδα τις επόμενες δεκαετίες. Στα πλαίσια αυτά, καθίσταται αναγκαίο, μεταξύ άλλων, να ξεκινήσει ένας ουσιαστικός διάλογος για τη ριζική αναμόρφωση του συστήματος κοινωνικής προστασίας της χώρας, ώστε να μπορέσει να συμβάλει ουσιαστικά στη μείωση του κινδύνου φτώχειας που αντιμετωπίζουν τόσο οι εργαζόμενοι όσο και το σύνολο του πληθυσμού.

12. Βλ. Figari et al. (2010), Μαραγκός και Αστρουλάκης (2010) και Papatheodorou (2009).

13. Για τη σχέση μεταξύ οικονομικής μεγέθυνσης και φτώχειας βλ. Παπαθεοδώρου κ.α. (2010) και Δαφέρμος και Παπαθεοδώρου (2010).

ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Espring-Andersen G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Oxford: Policy Press. [Esping-Andersen, G. (2006) *Οι Τρεις Κόσμοι του Καπιταλισμού της Ευημερίας*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα].
- Eurostat (2010). *In work-poverty in the EU*, Methodologies and Working Papers, 2010 edition. Luxembourg: Publications Olce of the European Union
- Ferrera, M. (1996). «The ‘Southern Model’ of Welfare in Social Europe», *Journal of European Social Policy*, 6, pp. 17-37.
- Figari, F., Xaux, T., Matsaganis, M. and Sutherland, H. (2010). «Coverage and Adequacy of Minimum Income Schemes in the European Union», *EUROMOD working paper series no. EM8/10*, November 2010.
- Leibfried, S. (1992). «Towards a European Welfare State? On Integrating Poverty Regimes into the European Community», in Ferge, Z. and Kolberg, J.E. (ed.), *Social Policy in a Changing Europe*. Frankfurt am Main: European Centre for Social Welfare Policy and Research.
- Matsaganis, M., Ferrera, M., Capucha, L., Moreno, L. (2003). «Mending Nets in the South: Anti-poverty Policies in Greece, Italy, Portugal

- and Spain», *Social Policy and Administration*, vol. 37, no. 6, pp. 639-655.
- Mitrakos T. and Tsakloglou P. (2006) «Inequality and Poverty in Greece in the Last Quarter of the Twentieth Century», in Mossialos E. and Petmesidou M. (ed.) *Social Policy in Greece*, Ashgate, Aldershot.
- Papatheodorou, C. (2009) «Inequalities and Delciencies in Social Protection: The Welfare System of Greece», in: K. Schubert, S. Hegelich, Ur. Bazant (eds.), *The Handbook of European Welfare Systems*, London/Oxford: Routledge.
- Tsakloglou P. (1990). «Aspects of Poverty in Greece», *Review of Income and Wealth*, vol. 36, pp. 381-402.
- Δαφέρμος Γ., και Παπαθεοδώρου, Χ. (2010). *Μακροοικονομικό περιβάλλον, ανισότητα και φτώχεια: Μια εμπειρική διερεύνηση για την επίδραση της οικονομικής μεγέθυνσης και της κοινωνικής προστασίας σε Ελλάδα και ΕΕ*, Παρατηρητήριο Φτώχειας, Εισοδημάτων και Κοινωνικών Ανισοτήτων, Ινστιτούτου Εργασίας - ΓΣΕΕ.
- Ινστιτούτο Εργασίας (2010). *Ετήσια Έκθεση 2010: Η Ελληνική Οικονομία και η Απασχόληση*. Εκθέσεις, 12. Αθήνα: ΙΝΕ/ ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.
- Μαραγκός, Γ. και Αστρουλάκης, Ν. (2010). «Το βασικό εγγυημένο εισόδημα και οι πολιτικές του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος στην ΕΕ-15», Παρατηρητήριο Φτώχειας, Εισοδημάτων και Κοινωνικών Ανισοτήτων, Ινστιτούτου Εργασίας - ΓΣΕΕ.
- Κουζής, Γ. (2010) «Η πορεία της νεοφιλέλευθερης απορρύθμισης της εργασίας και το άλλοθι της κρίσης», στο (συλλογικό τόμο) *Ο Χάρτης της Κρίσης*. Το τέλος της Αυταπάτης, Αθήνα: Τόπος
- Μητράκος Θ. και Τσακλόγλου, Π. (2003). «Οικονομική ανισότητα και φτώχεια στην Ελλάδα: Δομή και διαχρονικές μεταβολές», στο Δ. Βενιέρης και Χ. Παπαθεοδώρου (επιμ.), *Οικονομική Ανισότητα και Φτώχεια στην Ελλάδα: Προκλήσεις και Προοπτικές*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Παπαθεοδώρου, Χ. (2008). «Ο Δημόσιος διάλογος για τη φτώχεια στην Ελλάδα και η νομιμοποίηση των κυρίαρχων εθνικών και υπερεθνικών πολιτικών», στο Μ. Αγγελίδης, Δ. Σακκάς και Δ. Γράβαρης (επιμ.), *Κοινωνική Θεωρία και Πολιτική Ευθύνη*, Αθήνα: Gutenberg.
- Παπαθεοδώρου, Χ., Δαφέρμος, Γ., Danchev, S. και Μαρσέλλου, Α. (2008). *Οικονομική ανισότητα και φτώχεια στην Ελλάδα: Συγκριτική*

ανάλυση και διαχρονικές τάσεις, Παρατηρητήριο Φτώχειας, Εισοδημάτων, Ανισοτήτων, Ινστιτούτο Εργασίας - ΓΣΕΕ.

Παπαθεοδώρου, Χ. και Δαφέρμος, Γ. (2010). *Δομή και τάσεις της οικονομικής ανισότητας και της φτώχειας στην Ελλάδα και την ΕΕ, 1995-2008*, Παρατηρητήριο Φτώχειας, Εισοδημάτων και Κοινωνικών Ανισοτήτων, Ινστιτούτου Εργασίας - ΓΣΕΕ.

Παπαθεοδώρου, Χ., Δαφέρμος, Γ., Παπαδοπούλου, Ε. και Σακελλαρίδης, Γ. (2010). *Οικονομική μεγέθυνση, ανισότητα και φτώχεια: θεωρητικές και εμπειρικές προσεγγίσεις*, Παρατηρητήριο Φτώχειας, Εισοδημάτων και Κοινωνικών Ανισοτήτων, Ινστιτούτου Εργασίας - ΓΣΕΕ.

Παπαθεοδώρου, Χ. και Πετμεζίδου, Μ. (2004). «Ανισότητα, φτώχεια και αναδιανομή μέσω των κοινωνικών μεταβιβάσεων: Η Ελλάδα σε συγκριτική προοπτική», στο Μ. Πετμεζίδου και Χ. Παπαθεοδώρου (επιμ.) *Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός*, Αθήνα: Έξαντας.

Παπαθεοδώρου, Χ. και Πετμεζίδου, Μ. (2005). «Ανισότητα αναδιανομή και καθεστώς ευημερίας: Η Ελλάδα σε σύγκριση με τις άλλες χώρες της ΕΕ», στο Γ. Αργεΐτης (επιμ.) *Οικονομικές αλλαγές και κοινωνικές αντιθέσεις στην Ελλάδα: Οι προκλήσεις στις αρχές του 21^{ου} αιώνα*, Αθήνα: Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός.

Ε Ε
Κ Π

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

HELLENIC SOCIAL POLICY ASSOCIATION

<http://www.eekp.gr>

**Εργαζόμενοι
ΦΤΩΧΟΪ**

δεν είναι μόνο θέμα επιβίωσης
είναι θέμα αξιοπρέπειας

ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΟ ΚΕΚ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΡΓΑΤΟΥΠΑΛΛΗΛΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΑΘΗΝΑΣ

ΔΙΑΣΤΑΣΗ

Εκπαιδευτικές & Συμβουλευτικές Υπηρεσίες

ΣΧΕΔΙΟ ΔΡΑΣΗΣ

Φτώχεια και Εργασία:

Μια Ολοκληρωμένη Προσέγγιση Διερεύνησης και
Άμβλυσης του Φαινομένου

Το Πρόγραμμα υλοποιείται στο πλαίσιο του «Ευρωπαϊκού Έτους κατά της Φτώχειας και του Κοινωνικού Αποκλεισμού 2010» του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης και χρηματοδοτείται με κοινοτικούς και εθνικούς πόρους.